

Měnová reforma v západních zónách Německa v roce 1948

Ladislav Nezbeda

Fakulta sociálních věd

Universita Karlova

Praha

3. ročník mezinárodních teritoriálních studií

Konzultoval: Prof. PhDr. Jiří Pešek CSc.

Práce bude obhajována v 6. semestru studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 28. prosince 2005

Za podnětné rady, připomínky a také za poskytnutí řady cenných materiálů při realizaci této práce děkuji Priv.Dož. Dr. Thomasi Mergelovi. Můj dík patří v neposlední řadě také mým blízkým, kteří pro mne vždy našli slova podpory a trpělivě čekali, až práci dokončím.

OBSAH

Úvod.....	6
1. Hospodářská situace v Německu po roce 1945.....	9
1.1. Mezinárodněpolitická situace, postavení Německa po druhé světové válce...9	
1.2. „Stunde Null“.....	11
1.3. Černý trh a nedostatek zboží.....	13
1.4. Inflace a množství peněz v oběhu.....	14
2. Nejdůležitější reformní plány, rozkol se Sověty	17
2.1. Rozpory mezi západními Spojenci a SSSR.....	17
2.2. Marshallův plán.....	18
2.3. Oddělení měnové reformy.....	20
2.4. Reformní plány.....	20
2.5. Plán Colm-Dodge-Goldsmith	21
2.6. Homburský plán....	23
3. Příprava reformy v západních sektorech Německa v roce 1948	25
3.1. Definitivní rozpad Spojenecké kontrolní rady.....	25
3.2. Vytvoření finančních institucí.....	26
3.3. Shromáždění v Rothwestenu.....	28
3.4. Tenenabum a Bernard.....	30
4. Průběh reformy.....	31
4.1. Vyhlášení reformy, hlavní kroky k jejímu provedení	31
4.2. Den X	32
4.3. 21.6.1948 – všichni jsou si rovni?.....	33
4.4. Ludwig Erhard a sociálně tržní hospodářství.....	34
5. Berlín.....	37
5.1. Reforma v západních sektorech Berlína.....	37
5.2. Blokáda Berlína, její význam.....	40

6. Hospodářský vývoj po reformě.....	42
7. Závěr.....	44
8. PRAMENY A LITERATURA.....	47
9. Seznam zkratek	50

Úvod

Tato práce byla napsána s myšlenkou seznámit českou veřejnost s tématem německé měnové reformy z roku 1948 včetně analýzy a dopadu v západních zónách Německa.

Německá měnová reforma nebyla jen pouhou ekonomickou událostí, týkající se poraženého Německa, ale i záležitostí, která měla a má dodnes nemalý vliv na celoevropské resp. celosvětové politické a hospodářské dění.

Měnovou reformu musíme posuzovat v kontextu tehdejší mezinárodně-politické situace a ne jako izolovaný německý úkaz, v období mezi lety 1945 a 1948 došlo k mnoha událostem, které určily osud poválečné Evropy nejméně na dalších čtyřicet let. Reforma spolu s Berlínskou blokádou vyústily do prvního vážnějšího konfliktu mezi bývalými Spojenci.

Cesta k uskutečnění reformy trvala více jak tři roky, první plány se objevily ještě během bojů druhé světové války. Spojenci věděli, že pokud se chtějí do budoucna vyhnout opakování situace po první světové válce, musí naložit s Německem jinak než jejich předchůdci, týkalo se to všech oblastí sféry lidské činnosti a důležitou roli hrála i poválečná německá ekonomická situace.

Jen hospodářsky silné a prosperující Německo mohlo být zárukou klidu zbraní do budoucna. Měnová reforma byla nedílnou součástí těchto procesů, její význam, důvody dlouhodobé přípravy souvisí s tím, že obě supervelmoci Spojené státy i Sovětský svaz si uvědomovaly, že ten, kdo získá klíč k ekonomickému ovládnutí poválečného Německa bude mít navrch v rozvíjejícím se mocenském soupeření Washingtonu a Moskvy nejen na německé půdě, ale i v celé Evropě, potažmo světě.

Zajímavá není jen samotná reforma a okolnosti jejího zrodu, ale také další skutečnosti, které rozhodovaly o hospodářském vývoji Německa po válce, na základě jejich poznání lze posoudit důležitost měnové reformy pro další politický, ekonomický a sociální vývoj.

Jedním z důvodů, proč se zabývám touto otázkou je, že německá měnová reforma z roku 1948 není česky píšícími autory prakticky vůbec brána na zřetel, kromě několika encyklopedických hesel nelze u nás dohledat žádné práce zabývající se touto tematikou.

S tím koresponduje i výběr použité literatury a pramenů. V drtivé většině se jedná o díla německých vědců a ekonomů, kteří se touto látkou zabývají dlouhodobě a mezi dva nejvýznamnější autory řadím zejména :

Christopha Buchheima, od roku 1991 profesor na Mannheimské univerzitě, vedoucí katedry hospodářských a sociálních dějin. Výběr jeho habilitační práce vypovídá o mnohém, *Die Wiedereingliederung Westdeutschlands in die Weltwirtschaft 1945-1958*¹ je monografie, která je spolu s několika studiemi ve vědeckém časopisu *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, základním pramenem pro mou práci. Christoph Buchheim je spoluvydavatelem výše zmíněného časopisu, ve kterém zveřejnil několik stěžejních článků, např. *Währungsreformen in Deutschland im 20. Jahrhundert: Ein Vergleich* z roku 2001 nebo *Die Währungsreform 1948 in Westdeutschland* z roku 1988 atd.

Neméně významným historikem je prof. Dr. Gerold Ambrosius, nyní působící na katedře hospodářských a sociálních dějin v Siegenu. K dané problematice považuji za zásadní jeho knihu *Die Durchsetzung der sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 1945 – 1949*².

Jak sám uvádí, jedná se o přepracovanou disertační práci, která se velice dopodrobna zabývá hlavními vnitroněmeckými hospodářskými koncepty obou hlavních německých politických stran CDU/CSU a SPD. Z pochopitelných důvodů dává větší prostor křesťanským demokratům. Konfrontuje jednotlivé hospodářské koncepty obou stran, jejich vývoj a význam, sleduje obsazování stěžejních ekonomických institucí zástupci jednotlivých stran a dopad na budoucnost.

Zvláštní kapitola je věnována specifickému postavení Berlína, které důkladně zpracoval profesor Dr. Michael W. Wolff ve svém díle *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*³. Profesor Wolff působící na univerzitě v Berlíně (Freie Universität Berlin), je též členem Historische Kommission zu Berlin, která ve spolupráci s nakladatelstvím a za přispění sponzorů umožnila vydat tuto rozsáhlou studii.

Také čerpám z obecnějších publikací jako *Dějiny Německa*⁴ H.Müllera a Karla Friedricha Kriegera a jediné knihy autora českého původu Josefa Soukupa *Germania*⁵ s podtitulem *Od porážky ke sjednocení*, jež je bohatým informačním zdrojem zejména po stránce statistické.

Důležitým zdrojem v dnešní době je Internet, německé webové stránky poskytují dostatečné množství různých druhů materiálů, také internetové stránky Deutsches Historisches Museum v Berlíně obsahují jak detailní zpracování jednotlivých kapitol dějin

---

¹ Ch.Buchheim, *Die Wiedereingliederung Westdeutschlands in die Weltwirtschaft 1945-1958*, Mnichov 1990

² G.Ambrosius, *Die Durchsetzung der sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 1945 – 1949*, Stuttgart 1977

³ Michael W. Wolff, *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*, Berlín, New York 1991

⁴ H.Müller, K.H.Krieger, H.Vollrath, *Dějiny Německa*, Praha 2004

⁵ J.Soukup, *Germania, Od porážky ke sjednocení*, Praha 2002

Německa, tak i mnoho dalších odkazů. Také německé noviny dnes obsahují bohatý archiv sahající až k čtyřicátým a padesátým létům, kde lze dohledat dobové výtisky periodik a jedním z hlavních zdrojů jsou stránky Bundeszentrale für politische Bildung a její čtvrtletní bulletiny Information zur politischen Bildung, které jsou vypracovávány významnými německými historiky (např. Wolfgang Benz, přes deset významným spolupracovníkem Institutu für Zeitgeschichte in München a dnes vede Zentrum für Antisemitismusforschung) a dané látce se v pravidelných intervalech věnují.

Inspirací k napsání této práce mi byly přednášky Priv.Dož. Dr. Thomase Mergela hostujícímu na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v letním semestru 2004/2005, zejména jeho přednáškový cyklus Die Deutschen und das Geld, který se průřezově věnoval německému hospodářství a měně v průběhu celého dvacátého století, s akcentem na poválečné období.

Hlavní otázkou mé práce je, jak již bylo výše naznačeno, popsat příčiny a okolnosti vzniku německé měnové reformy zasazené do tehdejších historických a politických reálií, jak v samotném Německu, tak v celosvětovém kontextu. Obšírněji se zabývám nejdůležitějšími koncepty reformy, konfrontuji americký a německý pohled na věc, zejména nakolik byly tyto pohledy rozdílné a nakolik podobné.

Důraz je též kladen na samotný dopad reformy pro obyčejné lidi, ale i její význam na mezinárodním poli, kdy její provedení vyvolalo první ostřejší konflikt mezi bývalými Spojenci, proč byla otázka reformy tak ožehavým tématem pro tehdejší svět.

Do určité míry se věnuji i některým mýtům, které ohledně reformy vznikly, jejich vysvětlení přikládám zvláštní význam, protože realita se od nich mnohdy zásadním způsobem liší. Jedná se zejména o samotný proces a provedení reformy, podíl jednotlivých osobností (Erhard, Tenenbaum), dále důsledek reformy a pohled samotných Němců na ní, kde jsou pro ilustraci použity dobové vzpomínky zúčastněných.

Německá měnová reforma je nejen ekonomickým, ale i politickým jevem zásadního významu a přesto jí není u nás věnována téměř žádná pozornost, což má tato práce za úkol alespoň částečně změnit.

1. Hospodářská situace v Německu po roce 1945

1.1. Mezinárodněpolitická situace, postavení Německa po druhé světové válce

Bezpodmínečná kapitulace německé armády v roce 1945 neznamena pro Německo pouze porážku na bitevním poli, ale také dalekosáhlé změny v politické, ekonomické a sociální sféře. Zásadním momentem bylo, že nejvyšší státní moc poprvé od sjednocení v roce 1871 již nepatřila Němcům samotným, ale zástupcům čtyř vítězných mocností – Spojeným státům, Sovětskému svazu, Velké Británii a Francii. Rozhodnutí o rozdělení Německa do tří okupačních zón (americké, sovětské a britské) padlo během jednání v Londýně 12. září 1944, na tomto jednání se Truman, Stalin a Churchill dohodli na poválečném rozdělení Německa a hlavního města Berlína do tří zón podle hranic z 31. prosince 1937. Bylo to z britské iniciativy, která tím chtěla zabránit přílišnému postupu Rudé armády do střední Evropy.⁶ Již při rokováních o rozdělení Berlína pod okupační zpravu se ukázalo, že Sověti na straně jedné a Američané a Britové na straně druhé, že žádná ze stran nedaruje té druhé nic zadarmo. Po těžkých střetech bylo nakonec dohodnuto, že Sověti dostanou pod správ 8 východních obvodů a Američané s Brity si rozdělí zbývajících čtrnáct mezi sebe.⁷

Na konferenci v Jaltě v únoru 1945 byla přizvána mezi budoucí okupační mocnosti Francie. Dohoda mezi Trumanem, Stalinem a Churchillem byla velice komplikovaná, mnohé otázky zůstaly nevyřešené, shoda panovala v podstatě jen u požadavku úplného odzbrojení Německa, otázka reparací (byla pouze vytvořena komise pro jejich stanovení) a budoucího hospodářského uspořádání byla odsunuta až na postupimskou konferenci.

Konference vítězných mocností konaná mezi 17. červencem a 2. srpnem 1945 na zámku Cecilienhof v Postupimi ukázala, že rozpory mezi Velkou trojkou (nejvyššími představiteli USA, SSSR a Velká Británie) jsou zásadní a že jednotná politika vůči Německu není reálná. Obě západní mocnosti zastupovaly dva noví, zatím nepříliš v mezinárodní politice ostřílení politici. Spojené státy reprezentoval prezident Harry Truman, který do úřadu nastoupil v dubnu 1945 po smrti Roosevelta, v čele delegace Velké Británie vystřídal v průběhu konference nový ministerský předseda Clement Attlee válečného hrdinu Winstona

---

⁶ Helmut Kistler: *Besatzungspolitik im Vierzonen-Deutschland* In: Informationen zur politischen Bildung, 3.čtvrtletí 1989, sešit 224, s. 4, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1989

⁷ Helmut Kistler: *Besatzungspolitik im Vierzonen-Deutschland* In: Informationen zur politischen Bildung, 3.čtvrtletí 1989, sešit 224, s. 4

Churchilla. Tím byla vyjednávací pozice Američanů a Britů vůči Sovětům oslabena, navíc byly Spojené státy ještě stále ve válce s Japonskem.

Stalin již během prvních pár týdnů po ukončení bojů v Evropě ukázal, že na území okupovaném Rudou armádou hodlá vládnout nezávisle, demonstroval to bezprecedentním krokem, kdy předal Polsku německé oblasti na východ od hranice Odry a Nisy jako kompenzaci za Sověty přivlastněná východní polská území. O svém úmyslu Stalin s ostatními Spojenci nejednal, postavil své partnery před hotovou věc. Oficiálně bylo ujednáno, že o osudu německých oblastí za hranicí Odry a Nisy se rozhodne v budoucnu v rámci jednání o mírové smlouvě s Německem.

2.srpna 1945 byly přijaty Postupimské dohody, které stanovily zásady postupu vůči Německu. Dohodnuto bylo rozdělení Německa do okupačních zón, zavedení Spojenecké kontrolní rady jako nejvyššího vládnoucího orgánu v Německu. Dále bylo ujednáno, že rozhodnutí Spojenecké kontrolní rady musí být jednomyslné, což do budoucna její práci silně omezovalo a v podstatě znemožnilo.

Byla zakázána NSDAP a všechny její přidružené složky, např. Bund der deutschen Mädel nebo Hitlerjugend. Nacistické zákonodárství bylo zrušeno, byly připraveny kroky k potrestání válečných zločinců a odstranění nacistů z veřejného života. Byly povoleny politické strany (které se nezapletly s nacistickým režimem) a znovuzřízeny místní samosprávy.

Značná část postupimských jednání se zabývala německou ekonomikou ve třetí hlavě s názvem Německo v odstavci B Hospodářské zásady. Německo mělo být úplně odzbrojeno, zbaveno válečného průmyslu a také měly být rozpuštěny všechny ozbrojené skupiny na jeho území. Hospodářství mělo být orientováno na mírovou výrobu a zemědělství.

Výslovně bylo stanoveno, že německá hospodářská jednota má být zachována. Článek 14 Postupimské dohody říká: „Po dobu okupace bude s Německem nakládáno jako s jednotným hospodářským celkem. a) hornictví a výrobu průmyslovou i její rozvržení; b) zemědělství, lesnictví a rybolov; c) mzdy; ceny a přiděly; d) dovozní a vývozní program pro Německo jako celek; e) měnu a bankovníctví, úřední daně a cla; f) reparační a demontáž průmyslového válečného potenciálu; g) dopravu a spoje.“⁸ Článek 17 praví: Budou co nejrychleji učiněna opatření a) k provedení nezbytných oprav v dopravě; b) ke zvýšení těžby uhlí; c) k co největšímu zvýšení zemědělské výroby; d) k provedení nejnaléhavějších oprav obytných domů a obecně užitečných podniků.

---

⁸ In <http://www.documentarchiv.de/in/1945/potsdamer-abkommen.html>; 28.12.2005

Na těchto otázkách se Spojenci dokázali celkem dobře domluvit, formulace Postupimských dohod byly natolik vágní, že každá ze stran si je mohla vysvětlit po svém. Různé pojetí výkladů pojmů se ukázalo například u reparací, denacifikace a decentralizace.

Například u reparací bylo stanoveno ve čtvrté hlavě Německé reparace v článku 3 se píše: ...Reparační nároky Spojených států, Velké Británie a jiných zemí, které mají právo na reparace, budou uhrazeny ze západních okupačních pásem a z vhodného německého zahraničního majetku.⁹ Jen úprava nadstandardních reparací SSSR ze západních okupačních zón byla blíže specifikována, jinak dohodě dominují spojení jako dříve než bude stanoveno, pokud to dovolí, apod. Ač bylo deklarováno ve společném prohlášení, že: ...President Truman, generalissimus Stalin a ministerský předseda Attlee opouštějí konferenci, která upevnila svazky mezi třemi vládami a rozšířila oblast jejich spolupráce a porozumění, s ještě silnější důvěrou, že jejich vlády a národy spolu s ostatními Spojenými národy zajistí vytvoření spravedlivého a trvalého míru,¹⁰ realita byla jiná a mnohé nevyřešené problémy byly odsunuty na pozdější dobu.

1.2. „Stunde Null“

Většina obyvatel poraženého Německa se ale potýkala se zcela jinými problémy, primárně se starala o to, jak si zajistit holou existenci. Pro tehdejší situaci se vžil termín „Stunde Null“¹¹. Německo bylo v troskách, více jak polovina infrastruktury byla zničená, fungování důležitých úřadů, např. pošty, nebylo vůbec zajištěno. Velká část lidí musela žít ve velice skromných provizorních podmínkách, téměř 5 milionů bytů bylo úplně zničeno. K dokreslení poslouží město Kolín nad Rýnem, před válkou (podle údajů z roku 1936) ho obývalo 750.000 obyvatel, v roce 1945 jich bylo pouhých 40.000, z metropole se stalo město okresního formátu během necelých deseti let!¹² Navíc do Německa mířila vlna více jak 10 milionů vysídlenců převážně z území Polska, Československa a Maďarska, z oblastí, které ještě nedávno patřily Říši.

---

⁹ In : <http://www.documentarchiv.de/in/1945/potsdamer-abkommen.html>; 28.12.2005

¹⁰In: <http://www.documentarchiv.de/in/1945/potsdamer-abkommen.html>; 28.12.2005

¹¹ „Stunde Null“ – nultá hodina, bod nula

¹² In <http://de.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6ln>; 28.12.2005

Hospodářská produkce v roce 1945 nedosahovala ani 1/3 úrovně předválečného stavu.¹³ Spojenci museli nejprve vyřešit otázku zásobování a nasycení obyvatel, k tomu si ale potřebovali zajistit spolupráci politicky nezkompromitovaných Němců, kteří byli jmenováni do funkcí starostů a zemských radů. Německý politický život tak byl co nejrychleji obnovován z ryze existenčních důvodů, jelikož nebylo v silách spojeneckých vojáků zajistit řešení tak naléhavého úkolu. I přes veškerou snahu Spojenců a obětavost místních politiků při zásobování nedosahovaly denní dávky během léta a podzimu 1945 ani 1400 kalorií na osobu. Dokonce denní příděl v americké okupační zóně činil na přelomu září a října 1945 pouhých 846 kalorií denně. Pro období mezi 17. zářím až 14. říjnem 1945 tak musela jedna osoba vystačit se 7000 gramy chleba, 500 gramy potravin, 463 gramy tuku, 800 gramy masa, 62,5 gramy sýru.¹⁴ Postupně se dařilo přiděly alespoň v omezené míře zvyšovat a udržet na úrovni 1200 až 1500 kalorií, ale například minimální množství mléka, cukru a ryb bylo na příděl až od poloviny roku 1946.¹⁵

Mezi lidmi se ujal na jednu stranu hořký a zároveň pravdivý bonmot: „Málo k životu, příliš k umírání.“ Pro porovnání, denní příděl stravy pro britské okupační vojáky se pohyboval kolem 5.000 kalorií.

„Stunde Null“ měla ale také svá pozitiva, která ale v tehdejší době ne každý mohl a dokázal docenit. Německá infrastruktura byla sice hodně poškozená, ale výrobní kapacity a potenciál byli dokonce lepší než britský a francouzský, protože nacistické vedení přemístilo značnou část produkce během války do podzemí. Ztráty na průmyslové kapacitě Německa v letech 1944 až 1945 se odhadují jen na 8,1 procent.¹⁶

---

¹³ L.Gall: *Fragen an die Deutsche Geschichte, Ideen, Kräfte, Entscheidungen, Von 1800 bis zur Gegenwart*, katalog Historické výstavy v budově Říšského sněmu, Bonn 1994

¹⁴ Rationen in Amerikanischen Besatzungsgebiet: in: *Informationen zur politischen Bildung*, 3.čtvrtletí 1989, sešit 224, s. 11, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1989

¹⁵ Rationen in Amerikanischen Besatzungsgebiet: Tamtéž.

¹⁶ J.Soukup, *Germania, Od porážky ke sjednocení*, s. 9, Praha 2002

1.3. Černý trh a nedostatek zboží

Německá ekonomika i přes nepříliš nepoznamenané výrobní kapacity byla v roce 1945 ve velice špatném stavu. Průmyslová výroba se pohybovala hluboko pod předválečnými hodnotami, fungoval přísný přidělový systém, v obchodech bylo naprosté minimum zboží.

Výloha jednoho obchodu v Lipsku hlásala: Vážení zloději! Proč ničit vzácný státní majetek a rozbíjet okenní tabule? Zde již není stejně není k odnesení!¹⁷ Obyčejným lidem nebyly k dispozici kromě základních potravin ani takové věci jako uhlí nebo dříví. Ruhr-Zeitung ze dne 6. října 1945: ...s ohledem na přednostní nárok životně důležitého průmyslu, zvláště pak potravinářského průmyslu a elektráren, nebude tuto zimu k dispozici žádné uhlí pro vytápění domácností.¹⁸ Obyvatelstvo bylo z tohoto důvodu nuceno uhlí získávat různými i nekalými cestami, typickým způsobem bylo vykrádání vlaků dětmi a mladistvými, které k tomu byly naváděni svými rodiči.

Krádež byla typickým deliktem prvních poválečných let, mezi zloději se ocitli do té doby bezúhonní občané, jako např. jistý Günther G., o kterém 29.7.1947 napsaly berlínské noviny Der Morgen následující: ...Na kanoi se Günther G. vkradl na pozemek u vody poblíž Gatowa (městská část v Berlíně). Sebral 15 liber¹⁹ jablek a 50 liber ještě nedozrálých brambor. Má ženu a děti. Tak se dá tento čin do jisté míry pochopit. Kvůli jeho dosud bezúhonnému způsobu života zněl rozsudek na tři týdny vězení.²⁰

Nedostávalo se úplně všeho, nejen potraviny a uhlí, ale také např. oblečení. Deutscher Pressedienst v srpnu 1945 uvedl následující příklad z Hamburku. Městská část Billstedt (260.000 obyvatel) zveřejnila rozpis odběrných poukázek na červenec. Schváleno bylo 56 svetrů, 49 šatů, 4 pleny, 3 gumová prostěradla, 7 kilogramů vlny na pletení a 21 malých ručníků. Ve stejném období se narodilo 183 osob.²¹

Poměry, které vládly ještě dokonce v první polovině roku 1948 byly výmluvné. Každý běžný obyvatel (upřednostněni byli horníci a další životně důležité obory) mohl dostat ročně zhruba 350 gramů textilu, jednou za 2 roky skleničku, jednou za 4 roky pár kožených bot a zavařovací sklenici, každých 7 let jeden kus porcelánu, jednou za 15 let vařečku,

¹⁷ D.O.A.Klose: *Ade DM, Geschichte der Mark von 1945 bis zum Euro*, s.12, Mnichov, 1999

¹⁸ D.O.A.Klose: *Ade DM, Geschichte der Mark von 1945 bis zum Euro*, s.12

¹⁹ Libra = 0,45359237 kg, dle Foot-Pound-Second systému (pozn. autora)

²⁰ D.O.A.Klose: *Ade DM, Geschichte der Mark von 1945 bis zum Euro*, s.14

²¹ D.O.A.Klose: *Ade DM, Geschichte der Mark von 1945 bis zum Euro*, s.14

za 150 let umyvadlo, nemluvě o kartáčku na zuby či štětce na holení, které byly naprosto nedosažitelným luxusem.²²

Našli se i tací, kteří potravinové lístky falšovali a nebyli to lidé z dolních pater společnosti, ale vzdělaní lidé, dříve patřící do střední vrstvy, jako např. akademický malíř Franz Murr z Bad Reichehallu, či kreslíř Otto Lorenz.

Absence zboží v oficiálním prodeji byla nahrazena černým trhem. Na něm se prodávali veškeré věci, které měly alespoň nějakou cenu, rodinné šperky, jídlo, alkohol, cigarety. Ceny byly astronomické (až několikasetnásobně vyšší než oficiální) a proto docházelo převážně k tzv. výměnným obchodům (Kompensationsgeschäfte). Velmi zajímavým způsobem se tak dalo dostat k rozličným nedostatkovým artiklům.

Jeden příklad za všechny uvedl 24.6.1947 v deníku Telegraf jeden čtenář: „Hladujícímu příteli byla nabídnuta libra másla za 320 říšských marek (RM). Vzal ji na dluh, protože tolik peněz neměl. Chtěl zaplatit zítra. Polovinu libry dostala jeho žena. Se zbytkem jsme šli „kompensovati“:

V jedné trafice jsme za půl libry dostali 50 cigaret. Deset kusů jsme si nechali pro sebe. Se zbytkem jsme šli do hospody. Vykouřili jsme jednu cigaretu a obchod byl uzavřen: za 40 cigaret jsme získali láhev vína a láhev kořalky. Víno jsme odnesli domů. S kořalkou jsme vyjeli na venkov. Brzy se našel sedlák, který nám za kořalku vyměnil 2 libry másla.

Druhý den ráno odnesl můj přítel původnímu prodejci másla jeho libru, protože byla drahá.²³ Tak se náš čtenář a jeho přítel za jediný den obohatili o jednu a půl libry másla, láhev vína a 10 cigaret.

1.4. Inflace a množství peněz v oběhu

Výrazným problémem nebyl jen všeobecný nedostatek, ale také praktická bezcennost měny. Nacisté zmrazili nejen ceny (Verordnung über das Verbot von Preiserhöhungen z 26.listopadu 1936)²⁴ a mzdy (Verordnung über die Lohngestaltung z 25. června 1938)²⁵, tak aby si zajistily dostatek peněz k vyzbrojení, ale navíc tato opatření doplnili omezením trhu

---

²² In: *Vericherungswirtschaft*, Halbmonatsschrift für die deutsche Individualversicherung, 1.pololetí 1948, 3.ročník, nakladatelství Versicherungswirtschaft GmbH, Karlsruhe

²³ D.O.A.Klose: *Ade DM, Geschichte der Mark von 1945 bis zum Euro*, s.14, Mnichov, 1999

²⁴ Nařízení o zákazu zvyšování cen In: Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.26, Essen 1993

²⁵ Nařízení o tvorbě mezd In: Michael Brackmann: *Vom totalenKrieg zum Wirtschaftswunder*, s.26

s devizami, aby nemohl nacistické hospodářství ovlivňovat vnější faktor. Reálné ceny byly po válce mnohonásobně vyšší než ty, které nastavily nacisté.

Existovala tak tzv. „zurückgestaute Inflation“²⁶, stav, kdy jsou ceny uměle udržovány na nízké úrovni, které neodpovídají reálnému vývoji ekonomiky a pokud by došlo k uvolnění cenové hladiny, okamžitě by nastala hyperinflace. Zadržování inflace vedlo k jedinému, během války se Německá říše předloužila, jelikož se emitovalo stále více peněz, které sloužily k financování válečné mašinerie. Nutno podotknout, že Říšská banka již od konce třicátých let plně podléhala kancléři Adolfu Hitlerovi, který na základě Gesetz über die Deutsche Reichsbank z 15. června 1939²⁷ mohl samovolně určovat jaké částky může německá ekonomika čerpat bez ohledu na reálnou situaci.

Přebytek peněz byl ohromný. Samotný oběh hotovostních peněz Německé říše se za války zvýšil z 11 miliard na 70,3 miliard říšských marek.²⁸ Také německý rozpočtový dluh vystoupal během války ze 13 miliard v roce 1939 na astronomických 387 miliard²⁹ na konci války, jestliže tento dluh činil v roce 1939 45 % vnitřního peněžního oběhu, v roce 1945 to bylo 95 procent! Navíc dalším faktorem bylo, že poptávka po zboží během válečných let přesahovala nabídku a tak se zvyšovala suma úspor mezi lety 1938 až 1944 více jak pětinasobně.³⁰ Po válce nejen tyto peněžní prostředky ztratily rychle na své hodnotě.

Bankovky a peníze tak byly obyvatelstvem odmítány, kromě černého trhu a naturální směny zaujal funkci peněz jiný artikl - cigarety. Své postavení dosáhly díky faktu, že byly velice likvidní a všeobecně přijímanou měnou, zřejmě nejlikvidnější a nejstabilnější v Německu té doby.

Neexistují žádné statistiky inflace mezi lety 1936 až 1948, ale podle rozdílu oficiálních cen a cen na černém trhu lze určit o kolik narostla reálná inflace. Ještě několik dní před měnovou reformou stál kilogram hovězího masa na černém trhu mezi 80 – 130 RM, oficiální cena byla stanovena na necelé 3 RM (obdobně stálo např. máslo – 300-520 RM proti 5 RM nebo cukr 60 - 160 RM proti 1,16 RM).³¹

---

²⁶ uměle zadržovaná inflace

²⁷ Zákon o Říšské bance in: Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.27, Essen 1993

²⁸ <http://www.bundesbank.de/download/volkswirtschaft/monatsberichte/2002/200203mb.pdf>, s. 22; 28.12.2005

²⁹ Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.32, Essen 1993

³⁰ ed. Insitut für Wirtschaftsforschung: *Fünf Jahre Deutsche Mark*, s. 18, Berlin – Mnichov 1953

³¹ ed. Insitut für Wirtschaftsforschung: *Fünf Jahre Deutsche Mark*, s. 18

Z těchto údajů lze dovodit, že reálné ceny stouply v období mezi roky 1936 a 1948 více jak desetinásobně, v některých případech dokonce šedesátinásobně resp. dvěstěkrát.³²

Částečnou korekci umožňoval přidělový systém, přesto jak již bylo zmíněno, většina obyvatel soustředila své úsilí zajistit si nějakým způsobem přežití, což demonstruje příklad jedné průměrné rodiny ze září 1947:

Manželé a tři děti ve věku 16, 15 a 5 let. Otec rodiny je vyučeným dělníkem v továrně, jehož měsíční čistý plat dosahoval 231,20 RM, do příjmu rodiny je třeba započítat ještě přídatky na děti v celkové výši 62 RM, což dává příjem domácnosti ve výši 293,20 RM.

Výdaje: Nejprve nájem 33,66 RM, plyn 9,80 RM, světlo 4,90 RM a výdaje na jídlo v rámci přidělového systému 84,20 RM. Mezi dalšími vydáními rodiny jsou prášek na praní, oprava bot, jízdné, cigarety. Výdaje tak činily 214,60 RM. Tato suma se ale týká pouze věcí z přidělového systému a okupačními orgány regulovaného trhu, ale výše zmíněná rodina si k zajištění základních potřeb musela vypomoci i na černém trhu.

Za 2kg mouky, 4 chleby, petrolej a uhlí bylo vydáno dalších 375,50 RM.

Rozdíl mezi příjmem a výdaji tak činil mínus 297 RM, což znamená, že příjem rodiny nevystačil ani na polovinu nezbytných výdajů. Dluhy byly pokryty z prodeje vlastních ceností na černém trhu a prodejem zeleniny ze zahrady rodičů matky.³³

Za těchto podmínek ztrácely bankovky a další měnové instrumenty své funkce, každý se snažil co nejrychleji zbavit říšských marek, firmy, pokud mohly, tak část prostředků vyplácely v naturáliích nebo ve zboží, které bylo možné směnit na černém trhu. Díky zmrazení cen a platů, které bylo nadále uplatňováno, nedošlo k hyperinflaci jako v roce 1923, přesto byla situace zoufalá, protože kromě černého trhu a „cigaretové měny“ nemohl žádný obvyklý finanční instrument garantovat stabilní a měřitelnou veličinu. Poptávka nemohla být pokryta z oficiálně kontrolovaných zdrojů, jelikož nabídka nedokázala pokrýt ani ty nejzákladnější potřeby. Zmrazení cen a mezd mělo za následek nízkou produktivitu práce, jelikož motivace v podobě většího úsilí a většího výdělku neexistovala.

Poválečný trh v Německu byl nefunkční, již během války bylo jasné, že po ní musí dojít ke krokům, které napravit důsledky nacistického hospodaření.

---

³² H.Grebing: *Die Nachkriegsentwicklung in Westdeutschland 1945 -1949*, s. 69, Stuttgart 1980

³³ H.Grebing: *Die Nachkriegsentwicklung in Westdeutschland 1945 -1949*, s. 39

2. Hlavní plány reforem, rozkol se Sověty

2.1. Rozpory mezi západními Spojenci a SSSR

Okolnosti si vyžadovaly co nejrychlejší ozdravení celé německé ekonomiky, ale mezinárodněpolitické poměry po roce 1945 jasně ukázaly, že bývalí členové antihitlerovské koalice nesledují totožné zájmy, jejich cíle byly často protichůdné a markantní to bylo právě v případě Německa a jeho politického, a ekonomického života.

Již v prvních poválečných dnech Sověti ukázali, jak hodlají naložit se svojí okupační zónou. Přes proklamovanou jednotu Německa (tak jak byla dohodnuta v Postupimi) usiloval Stalin o zajištění moci nad svěřeným územím bez jakéhokoli zásahu západních Spojenců.

V politické rovině to bylo zřetelné u znovuoobnovení politického života v sovětském okupačním pásmu. Komunistická strana Německa (KPD) neměla sebemenší šanci získat rozhodující vliv demokratickou cestou a tak naoko souhlasila s pluralitní demokracií, ale její čelný politik Walter Ulbricht vysvětlil takového počínání pragmaticky : „Musí to vypadat jako demokracie, ale všechno musíme mít v rukou my.“³⁴ KPD ve svém ustavujícím svolání ze dne 11. června 1945 dokonce vyhlásila: „Jsme toho názoru, že vnucovat Německu sovětský systém by bylo chybné...“³⁵ Vývoj nakonec svedl v dubnu 1946 dohromady obě nejsilnější levicové strany, Sociálně demokratickou stranu Německa SPD a KPD. Stalo se tak za mohutného přispění sovětského velení, které nechalo pozatýkat některé nepoddajné členy SPD.

Rok 1947 znamenal konec nadějí na jednotný německý stát. Na jaře se v Moskvě konalo zasedání Rady ministrů zahraničních věcí čtyř velmocí. Jednání ztroskotalo, na konci roku na další konferenci odmítli západní Spojenci účelový sovětský návrh na vytvoření celoněmecké vlády oprávněnou podepsat mírovou smlouvu. Zde byla zřetelná snaha Stalina ovládnout zbytek Německa.³⁶

Potíže se zajištěním zásobování britské okupační zóny dovedlo britské velení k jednání s Američany o odstranění bariér mezi jejich okupačními pásmy. Dohoda o Bizonii

---

³⁴ Vladimír Nálevka: *Světová politika ve 20.století I.*, s. 247, Praha 2000

³⁵ H.Müller, K.H.Krieger, H.Vollrath: *Dějiny Německa*, s. 328, Praha 2004

³⁶ Vladimír Nálevka: *Světová politika ve 20.století I.*, s. 249, Praha 2000

byla podepsána v prosinci 1946 v New Yorku s platností od 1. ledna 1947. Bizonie zahrnovala území s téměř 40 miliony obyvatel (60 procent) a polovinu plochy Německa.

Američané převzaly hlavní odpovědnost za stabilizaci situace v Bizonii, zvýšily objem dodávek potravin a výrazně přispěly ke snížení sociálního napětí. Dalším důležitým aspektem bylo vyhlášení Trumanovy doktríny 12. března 1947 a tzv. Marshallova plánu (European Recovery Program) 5. června 1947. Tyto kroky byly vedeny v duchu stále sílícího mezi oběma supervelmocemi. Spojené státy se Trumanovou doktrínou přihlásily k politice aktivní podpory zemí, které byly ohrožovány vnějším či vnitřním komunistickým nebezpečím.³⁷

2.2. Marshallův plán

Šestnáct západoevropských zemí včetně západoněmeckých okupačních zón vyjádřilo s Marshallovým plánem souhlas. Tyto země tak mohly mezi roky 1948 až 1952 čerpat celkem 13 miliard dolarů³⁸, z toho západní zóny Německa 1,5 miliardy, v rámci úvěrů a darů. Ministr zahraničních věcí Spojených států Marshall ve svém projevu na Harvardské univerzitě upozornil na alarmující stav evropských ekonomik, které si nebyly schopny zajistit soběstačnost v mnoha oblastech (zejména zásobování potravinami), evropské země tak byly nuceny nakupovat zboží za valuty a dostávaly se tak do červených čísel obchodní bilance. Marshall si uvědomoval, že vyřešení této otázky je nutným předpokladem růstu i americké ekonomiky a vyzval evropské státy, ať definují výši svých požadavků, tak aby mohly vyrovnat svou obchodní bilanci a uvolnily si zdroje pro obnovu, investice a rozvoj.³⁹

Dodnes je Marshallův plán v mnoha publikacích považován za epochální dílo, přesto při podrobnějším zkoumání zjistíme, že je jeho role v hospodářské rovině přinejmenším v prvních letech života (1947-1948) nadhodnocena. Německý vývoz byl až na druhé čtvrtletí vyšší než dovoz a dodávky z americké strany byly téměř nulové. Ze zboží v hodnotě 99 milionů dolarů (tolik měly činit dodávky do západních zón Německa v roce 1948), tvořilo pouze 22 procent investiční prostředky. Interní výroční zpráva německého poradce pro European Recovery Program z roku 1948 uvedla, že nebyla naplněna podstata Marshallova plánu, pokud bude posuzována pouze podle bezprostředních hmatatelných hospodářských výsledcích.⁴⁰

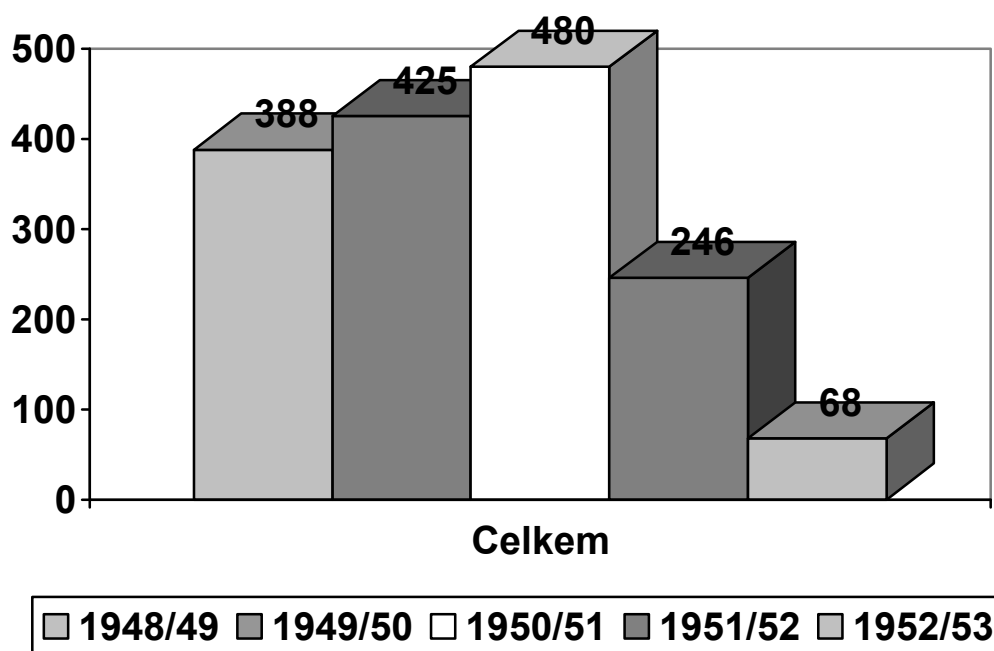
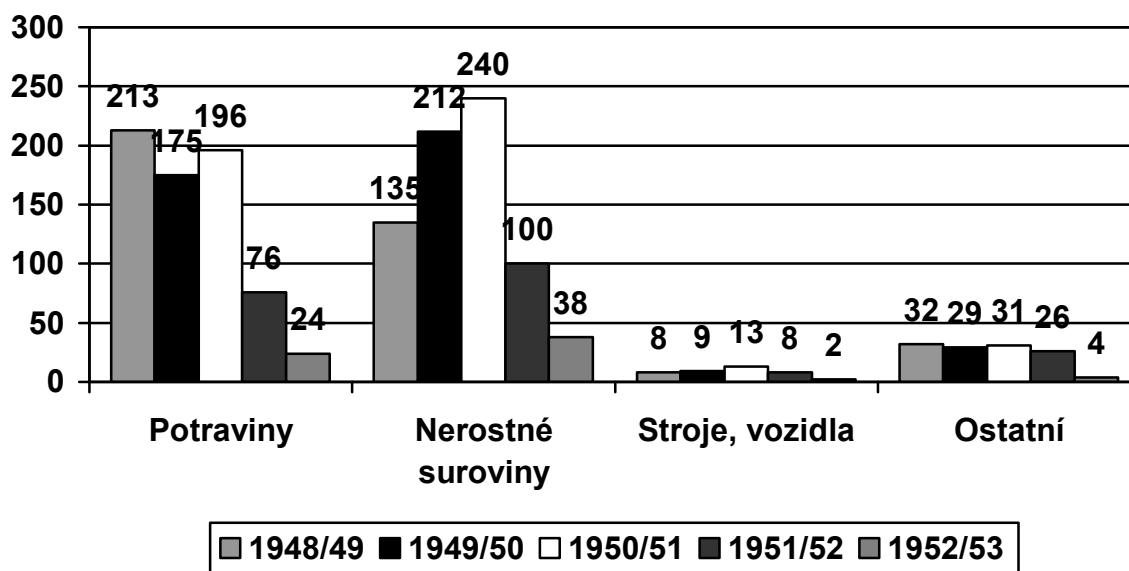
³⁷ M.Pečenka, P. Luňák a kolektiv: *Encyklopedie moderní historie*, s.283, Praha 1995

³⁸ dnes by tato suma odpovídala cca. 100 miliardám dolarů

³⁹ J.Vykoukal, B. Litera, M.Teichman: *Východ*, s.71, Praha 2000

⁴⁰ W.Abelshauer: *Deutsche Wirtschaftsgeschichte*, s. 130-131, Mnichov 2004

Ekonomický vliv Marshallova plánu se odrazil až v následujících letech, zejména na přelomu čtyřicátých a padesátých let a výraznou měrou přispěl k německému hospodářskému zázraku, ale v období před měnovou reformou nesehrál Marshallův plán významnější roli. Dokumentují to i následující tabulky, ze kterých je vidět, že největší objem dodávek byl na přelomu roku 1950/1951 (v miliónech dolarů)⁴¹:

⁴¹ Informationen zur politischen Bildung, 2.čtvrtletí 1998, sešit 259, s. 38, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1989

V politické rovině European Recovery program sehrál významnou úlohu od svého vyhlášení. Z účasti na něm nebyla předem vyloučena žádná evropská země ani Sovětský svaz, který měl vážný zájem se na něm podílet, ale od počátku bylo jasné, že Sověti nepřistoupí na podmínky Washingtonu, který chtěl od zájemců velice podrobná ekonomická data.

Na to nechtěl Stalin přistoupit a tak po prvních jednáních nechal odvolat sovětskou delegaci vedenou ministrem zahraničí Molotovem z jednání a donutil státy ze sovětské sféry vlivu (Československo, Polsko) k témuž.⁴²

Plán na obnovu Evropy se díky Stalinovu odmítnutí stal jednou z rozhodujících příčin rozdělení Evropy a také Německa.

2.3. Oddělení měnové reformy

Neshody mezi bývalými Spojenci se prohloubily také vzhledem k budoucí realizaci měnové reformy, obě supervelmoci měly velice rozdílné pohledy i s ohledem na rozdílně se rozvíjející ekonomické systémy. Oficiálně se sice ještě na jaře roku 1948 mluvilo o celoněmecké reformě, ale jednalo se spíše o prázdné fráze, které měly do špatného světla postavit protivníka. Američané a Sověti se nedohodly na místě tisku nových bankovek a mincí. Sověti požadovali, aby nové oběživo bylo vytištěno v Berlíně a Lipsku a aby sídlo nové celoněmecké centrální banky bylo na jím kontrolovaném území. Spojené státy na to nepřistoupily, jelikož by přenechaly veškerou kontrolu nad emisí peněz Sovětům a tak samy začaly tajně tisknout vlastní bankovky v New Yorku.

2.4. Reformní plány

Mezi posledními dvěma roky války a rokem měnové reformy se objevilo na desítky až stovky různých úvah, návrhů a konceptů německé měnové reformy. Záměrně jsou vynechány samostatné britské a francouzské plány, jelikož na pozdější vývoj Německa měly marginální či zcela nulový vliv a také proto, že jak Britové tak hlavně Francouzi nepovažovali měnovou reformu za jednu z priorit při nakládání s poválečným Německem.

---

⁴² J.Vykoukal, B. Litera, M.Teichman: *Východ*, s.72, Praha 2000

Ale ani Američané a Sověti nebyli úplně připraveni, nejvíce se německou ekonomickou a měnovou poválečnou situací zabývali němečtí experti, mezi nimi i Ludwig Erhard ve studii o 268 stranách *Kriegsfinanzierung und Schuldenkonsolidierung* z jara 1944, kde se zabýval zejména tím, jak se Německo po prohrané válce zbaví svého obrovského zadlužení. Erhard analyzoval německou ekonomiku z mnoha hledisek, velkou část práce věnoval např. státům kontrolovanému uvolňování cen.⁴³ Tato práce byla později přinejmenším inspirací při vypracování Homburského plánu, zvláštní uznání si zaslouží i za to na kolik realisticky popisuje a předpovídá vývoj německého hospodářství, vezmeme-li na vědomí, že toto dílo vzniklo převážně v roce 1943.

Na německé půdě nebo i od německých autorů vzniklo několik zajímavých prací, např. detailní koncepce měnové reformy z června 1945 od skupiny odborníků pod vedením mnichovského profesora ekonomie Adolfa Webera⁴⁴ a nebo dodnes nepřilíš známý plán reformy Wilhelma Köhlera z léta 1947. Naopak Spojencům dlouho trvalo než vytvořili alespoň nějaký náčrt měnové reformy. Ve Spojených státech hrál dlouho významnou roli ministr financí Morgenthau, jeho radikálním představám vůči Německu nakonec nedošlo naplnění. Teprve dvanáct měsíců po bezpodmínečné kapitulaci Německa dostalo do rukou americké vojenské velení v Německu promyšlenou koncepci měnové reformy vlastní expertní skupiny amerických ekonomů Colma, Dodge a Goldsmithe.⁴⁵

Jejich plán sehrál při přípravě a realizaci západoněmecké reformy sehrál významnou úlohu, ne nepodstatnou roli sehrál také projekt německých odborníků shromážděných v expertní komisi *Sonderstelle Geld und Kredit*⁴⁶. Tyto dvě představy hodlám vzájemně konfrontovat, poukázat na rozdíly mezi oběma koncepcemi a objasnit jejich význam na měnovou reformu.

2.5. Plán Colm-Dodge-Smith

Joseph M. Dodge byl prezidentem Detroit Bank and Trust Company, v červenci 1945 odcestoval do Evropy, kde se stal finančním poradcem generále Claye, vrchního velitele amerického okupačního pásma. Významnými osobnostmi byli i Gerhard Colm a Raymond W. Goldsmith, oba ekonomové německého původu. Colm v roce 1933 emigroval z Německa

---

⁴³ Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.160, Essen 1993

⁴⁴ Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.198

⁴⁵ Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.210

⁴⁶ Úřad pro hospodářství sjednoceného hospodářské oblasti se sídlem v Bad Homburgu byl ustaven 23. července 1947 Hospodářskou radou. Za přísného utajení měl vypracovat měnovou reformu pro Bizonii.

do USA, kde se do roku 1946 vypracoval na pozici ekonomického poradce prezidenta Trumana, Goldsmith působil na mnoha významných postech v americké administrativě. Plán, který byl po těchto třech finančních veličinách vyžadován, se začal rodit na počátku prvního poválečného jara, pod názvem *Plán na likvidaci válečného financování a plán na finanční rehabilitaci Německa* spatřil světlo světa v srpnu 1946 a stal se základním americkým podkladem pro vyjednávání o měnové reformě ve Spojenecké kontrolní radě.

V této době se samozřejmě počítalo s celoněmeckou měnovou reformou, autoři návrhu se zde odvolávali na závěry Postupimských dohod. Navrženo bylo rozsáhlé řešení, reforma měly být jednorázovým, tvrdým krokem, tak aby nebylo zapotřebí další dodatečné reformy v budoucnu. Ke cti tvůrcům návrhu slouží, že se obraceli i na německé ekonomy jako Hanse Möllera, Otta Pfleiderera nebo Heinricha Hartlieba, o nichž ještě bude řeč. Colm, Dodge a Goldsmith museli do svých úvah zahrnout i předpokládaný následný vývoj ekonomiky, cenové hladiny, příjmů či spotřeby obyvatelstva. Návrh sestával ze tří částí, první se zabývala konkrétními měnovými otázkami, druhá a třetí byla určitou sociální reformou. Generál Clay souhlasil s první částí, o zbývajících se vyjádřil v rozhovoru s Goldsmithem následovně:

„Nejsme zde, abychom zaváděli sociální reformy v Německu. Pokud to bude chtít německá vláda udělat, je to v pořádku, ale já to neudělám.“⁴⁷

Samotný plán počítal s výměnným kursem 10:1. Zdálo se to jako schůdné řešení při snížení peněz v oběhu a jejich lepší kontrole. Veškeré závazky a dluhy měly být přepočteny ve stejném kurzu narozdíl od platů, cen, nájmu a daní, které si měly ponechat aktuální nominální hodnotu. Zvláštní výjimky byly plánovány pro důchody a platby ze sociálního pojištění, které měly být ponechány v poměru 1:1 do výše 80 marek. Říšský vnitřní dluh měl být k úrovní na podzim 1946 celý škrtnut a nahrazen novým menším dluhem.

⁴⁸ Pro fyzické osoby se počítalo se s velice nízkou sumou vyplácenou hotově v poměru 1:1, 15 marek pro hlavního živitele rodiny a 10 marek za každého člena domácnosti.

Bankovní konta měly být blokovány do doby, než bude u všech proveden přepočet v poměru 10:1, jakmile by se tak stalo, měl být přístup ke kontům okamžitě povolen..

Zajímavou a důležitou funkci měly sehrát a nakonec sehrály potravinové lístky jako identifikační dokument. Mnoho lidí nevlastnilo žádné osobní dokumenty, na druhou stranu zde byli někteří, kteří jich měli několik na různá jména a nedal se prokázat jejich

---

⁴⁷[VI.překlad]:„We are not here to introduce social reforms into Germany. If the German Government wants to do that it's all right, but I'm not going to do it.“ In: Interview Richarda D. McKinzie s R.W.Goldsmithem ze dne 25.7.1973, New Haven Connecticut, In: <http://www.trumanlibrary.org/oralhist/goldsmith.htm>; 28.12.2005

⁴⁸ Michael Brackmann: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, s.210, Essen 1993

původ. Potravinové lístky byly vydávány úřady a riziko, že by jednomu člověku bylo vydáno více kusů než mu příslušelo, bylo minimální.

Úřady a podniky měly dostat přepočtenou částku ve výši dvou týdenních výdajů na platy a platby (dodavatelům, za energie, apod.), tak aby se zajistilo fungování úřadů a provozů.

Druhá a třetí část plánu, která se již netýkala přímo měnové reformy, počítala s tím, že v podstatě veškeré majetkové hodnoty na 1000 marek měly být z 50 % procent zatížené hypotékou, kterou by si vlastník musel vzít, aby tak byly částečně sníženy sociální nerovnosti (tyto peníze měly sloužit hlavně nejvíce postiženým válkou jako invalidé a uprchlíci).

To jsou jen některé výchozí body amerického plánu, komise expertů zanechala po půl roce práce gigantické dílo o více než 200 stranách, které jak již bylo uvedeno sloužilo jako hlavní vyjednávací materiál druhého kola jednání Spojenecké kontrolní rady o měnové reformě.

2.6. Homburský plán

Nejen Američané, ale ani Němci nezapomněli, Úřad pro hospodářství sjednoceného hospodářské oblasti pod vedením Ludwiga Erharda vypracoval vlastní verzi reformy.

Jednání se účastnili například Karl Bernard (pozdější prezident centrální bankovní rady Banky německých zemí), výše zmínění Möller, Pfeleiderer, Hartlieb a dalších zhruba patnáct předních německých ekonomů.

Práce na „Homburském plánu“ započaly v létě 1947 a dokončeny byl 18. dubna 1948. Jednalo se také o velice obsáhlý a do podrobností zacházející materiál, v mnoha ohledech se shodoval s představami Colma, Dodge a Goldsmithe, například také počítal s využitím potravinových lístků jako doplňku osobních průkazů. Stanovil podobné podmínky při přezkumu původů peněz od určité hranice finančními úřady, v několika zásadních bodech se ale představy Američanů a Němců rozcházely.

Německý návrh počítal s více než trojnásobně vyšší částkou vyměněnou jednotlivci v poměru 1:1, 50 marek a to pro každého, neuvažovalo se o zvýhodnění živitele rodiny jako u amerického návrhu. Nad rámec těchto 50 marek, měla být zbývající částka vyměněna v poměru 5:1, s pěti procenty této sumy se mělo dát manipulovat okamžitě.

Jednou z hlavních otázek, kterou se podrobně zabývaly oba návrhy byl tzv. Lastenausgleich, vyrovnání sociálních poměrů obyvatel, jelikož situace vysídlenců

z bývalých německých území a nejvíce postižených obyvatel byla diametrálně odlišná od ostatních, např. většina sedláků na venkově neutrpěla žádné větší škody na majetku.

Ti, co utrpěli největší ztráty měly být zafinancovány těmi nejméně postiženými a to formou tzv. povinné hypotéky. Druhým cílem bylo začlenění vysídlenců do společnosti a umožnit jim podílet se na rozvoji země. Dá se říci, že jak německá tak americká představa si nebyli vzdálené, obě počítali se zřízením speciálního „vyrovnávacího“ fondu, stanovili obdobné podmínky, za kterých měli „příspěvovatelé“ do fondu vložit peníze.

Homburský plán na rozdíl od amerického návrhu dopodrobna řešil logistické otázky spojené s výměnou starých bankovek za nové, k tomuto účelu měly sloužit úvěrové banky a pošty. Naopak název pro budoucí měnu – Deutsche Mark, zazněl poprvé v Colm-Dodge-Goldsmithově projektu, Homburský plán se přesněji o názvu měny nezmiňoval.

Základní rozdíl mezi německou a americkou představou o měnové reformě byl v tom, že Němci chtěli reformu šetrnější, pokud možno s mírnějšími dopady na běžného člověka. Americké návrhy počítaly s nekompromisním seškrtním obrovského množství peněz, německý projekt tuto otázku neměl řádně vyřešenou.⁴⁹

Tento postoj byl pochopitelný, snaha co nejvíce ušetřit zbídačený národ měla své opodstatnění, na druhou stranu měli Američané jistý odstup a nebyli tolik osobně zainteresováni na přímých důsledcích reformy.

---

⁴⁹ ed. R. Spree: *Geschichte der deutschen Wirtschaft im 20. Jahrhundert*, Ch.Buchheim: *Von altem Geld zu neuem Geld*, s. 151, Mnichov 2001

3. Příprava reformy

3.1. Definitivní rozpad Spojenecké kontrolní rady

Jaro roku 1948 dalo definitivně zápornou odpověď na otázku, zda je možné provést měnovou reformu jednotně na celém území okupovaného Německa. Spory mezi západními Spojenci na straně jedné a Sověty na straně druhé propukly naplno.

Londýnská konference tří západních mocností za účasti nejbližších sousedů Německa - Belgie, Nizozemska a Lucemburska konaná od 23. února do 6. března rozhodla s definitivní platností o vytvoření Trizonie.⁵⁰ Dále zmocnila zemské ministerské předsedy ke krokům, které by vedly k vytvoření Ústavodárného shromáždění v západních zónách. Toto opatření již zjevně směřovalo k ustavení samostatného západoněmeckého státu.⁵¹

Sověti sice neměli své zástupce na jednání, ale díky práci rozvědky byl Stalin s výsledky konference obeznámen bezprostředně. Sovětské vedení vyhodnotilo výsledky Londýnské konference jako porušení závazků z Jalty a Postupimi a považovalo to za nepřátelský akt směřující proti Sovětskému svazu a jeho satelitům. Již 9. března byl povolán ke konzultacím do Kremlu maršál Sokolovský, zástupce SSSR ve Spojenecké kontrolní radě. Úzký okruh lidí okolo Stalina již tehdy rozhodl o omezení pozemního spojení mezi třemi nesovětskými okupačními zónami a západním Berlínem. 20. března maršál Sokolovský demonstrativně opustil zasedání Spojenecké kontrolní rady, která se v plném počtu už nikdy nesešla.

Američané, Britové a Francouzi tak měli v podstatě volné ruce k provedení měnové reformy ve svých okupačních zónách, otázkou zůstávaly spojenecké sektory Berlína ve středu sovětské okupační zóny.

---

⁵⁰ Trizonie – vznikla připojením francouzské okupační zóny k Bizonii až 8.4.1949

⁵¹ Nálevka Vladimír: *Světová politika ve 20. století I.*, s. 251, Praha 2000

3.2. Vytvoření finančních institucí

Základní otázkou již nebylo, zda bude provedena měnová reforma, ale jak rychle. K hladkému provedení reformy bylo nutné zajistit fungování příslušných finančních institucí.

1. března 1948 byla ustavena ve Frankfurtu nad Mohanem Banka německých zemí.⁵² Banka má v poválečných německých dějinách důležité prvenství, byla sice založena Spojenci, ale jedná se o první finanční německou instituci na území Trizonie.

Působila na území americké a britské okupační zóny, francouzská byla pod její pravomoc začleněna v červenci nařízením francouzského vojenského velení se zpětnou účinností k 25.3.1948.⁵³

Banka německých zemí byla předchůdkyní Deutsche Bundesbank, ale její struktura a fungování bylo odlišné od centrální banky, jak ji známe dnes. Jednotlivé země měly ve své pravomoci zemské centrální banky zakládané již od roku 1946. Centrální bankovní systém byl navenek i právně decentralizovaný, ale v mnoha oblastech byl podřízen bance ve Frankfurtu, zejména měnová politika a emise peněz. Zde je patrný vliv Američanů a jejich inspirace vlastní centrální bankovní soustavou.

Na základě článku I, odstavce 1 svého statutu získala Banka německých zemí formu kapitálové obchodní společnosti veřejného práva. To znamenalo, že nepodléhala žádné politické instituci, ale musela se podřizovat nařízením Spojenecké bankovní komise, samostatnost, jak ji známe u centrální banky dnes, získala až zákonem z roku 1951.

I v prvních letech činnosti prokázala a obhájila svou funkci, např. čtyři dny po měnové reformě odmítla zvýšit diskontní sazby, ačkoli si to Američané přáli a i dále prováděla banka politiku zabraňující vzniku vysoké inflace a svým dílem přispěla ke stabilitě německé měny. V roce 1957 byla nahrazena novou centrální bankou Deutsche Bundesbank, ale její orgány byly novou bankou převzaty.

Dalším zásadním úřadem byla obdoba ministerstva financí, tuto pozici vykonával Úřad pro hospodářství ve správě Trizonie (Verwaltung für Wirtschaft des Vereinigten Wirtschaftsgebiets), do jehož čela byl zvolen Ludwig Erhard. Do té doby byl Erhard vedoucím expertní skupiny Úřad pro hospodářství sjednocené hospodářské oblasti a tak bylo jeho zvolení do nové pozice více méně krokem, přesto se stal ředitelem až po mnoha náročných zákulisních jednáních. Nebylo to způsobeno přímo jeho osobou, ale rozložením

---

⁵² „Die Bank der deutschen Länder“ (1948-1957), předchůdkyně dnešní Deutsche Bundesbank

⁵³ In: <http://www.aufbau-ffm.de/doku/Archiv/bundesbank.html>; 28.12.2005

politických sil na německé politické scéně. Hlavní politické subjekty CDU/CSU a SPD si uvědomovaly význam instituce, která měla sehrát jednu z hlavních úloh při obnově země. Hospodářské koncepce obou stran byly natolik rozdílné, že forma nějaké dohody byla vyloučena.

Zástupce CDU Holzapfel přednesl oficiální stanovisko své strany: „Na jedné straně jsou určité rozdíly v pojetí našich hospodářských a politických koncepcí. Máme jiné vnímání pohledu na hospodářství než sociální demokracie. A kdybychom měli společně nést odpovědnost, museli bychom dojít ke kompromisu, k nějakému polovičatému řešení.“⁵⁴

Nakonec se i za podpory koaličních partnerů FDP a Německé strany prosadili křesťanští demokraté, navíc měl Erhard nespornou výhodu vůči svým protikandidátům, nebyl totiž pro Američany žádnou neznámou, i když ti formálně neměli s jeho volbou nic společného. Erhard se ihned po válce stal poradcem místního amerického velení pro oživení hospodářství v Bavorsku.⁵⁵

Erhardovo zvolení znamenalo těžkou ránu socializační koncepci SPD, která byla postavena na velice rozsáhlém znárodňování, ale ani Erhard nebyl zastáncem příliš volné ruky trhu. Erhard prosazoval i přes mnohé odmítavé hlasy z CDU a FDP koncepci sociálně tržního hospodářství, kde stát měl pouze ochrannou a regulativní funkci vůči soukromému vlastnictví.

Znárodňování mělo v poválečné Evropě a také v Německu mnohé zastánce, Hesensko šlo v návrhu zemské ústavy tak daleko, že v článku 41 chtělo v referendu prosadit zestátnění báňského průmyslu, železářské a ocelářské výroby, energetického průmyslu a dopravu vázanou na koleje. Americká okupační správa i přes více jak 71 % podporu zmíněnému článku, prosadila jeho pozastavení. Společně s britskou okupační správou prosadila, že otázku hospodářského uspořádání má být stanoveno teprve po vytvoření samostatného německého státu.⁵⁶ I z tohoto hlediska bylo pro Američany schůdnější mít ve vedení nejdůležitějšího hospodářského orgánu člověka s bližšími názory než např. někoho ze sociálních demokratů.

---

⁵⁴ Gerold Ambrosius: *Die Durchsetzung der sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 1945-1949*, s.157, Stuttgart 1977

⁵⁵ In <http://www.nrw2000.de/nrw/nrw1.htm>, virtuální výstava „NRW2000“ Institutu pro empirický výzkum společnosti a komunikace; 28.12.2005

⁵⁶ H.Müller, K.H.Krieger, H.Vollrath, *Dějiny Německa*, s. 331, Praha 2004

3.3. Shromáždění v Rothwestenu

Rozhodující slovo měli ve většině otázek Spojenci, zejména Američané. Nutnost maximálně urychlit reformu si uvědomovali, a tak již v dubnu 1948 byla dovezena první zásilka nových bankovek vytištěných ve Spojených státech, v podstatě jen měsíc poté, co se definitivně nedohodli se Sověty. Právě přesvědčení, že by Sověti mohli provést vlastní reformu jako první, Američany přiměla k maximálnímu úsilí. Představa, že by Sověti nechali zaplavit ostatní tři okupační sektory obrovským množstvím prakticky bezcenných říšských marek, dělala vrásky na čele celému spojeneckému velení.

V dubnu se sešla v bývalých kasárnách v Rothwestenu u Kasselu skupina spojeneckých a německých finančníků a ekonomických odborníků. Bývalá kasárna byla vybrána záměrně kvůli utajení a tomu odpovídala přijatá bezpečnostní opatření. Německá část skupiny byla 20.dubna přivezena autobusem se zatemněnými okny, aniž oni sami a jejich nejbližší věděli kam jedou. Ubytování a pracovní podmínky byly velice skromné, ale jak později poznamenal přítomný profesor ekonomie a člen německé delegace Hans Möller bylo to spíše ku prospěchu věci. „Význam úkolu, atmosféra spolupráce, důvěry a přátelství mezi německými experty a pravděpodobně i izolace od okolního světa vytvořila velice příjemnou pracovní atmosféru, která podporovala pokrok v práci.“⁵⁷

Jakkoli znějí slova H.Möllera idylicky, jednání mezi Němci a Američany byly velice tvrdá, představy obou táborů se lišily v mnoha aspektech, německá strana chtěla s reformou vyčkat do chvíle, kdy se zlepší ostatní ekonomické faktory, naopak Američané trvali na co nejrychlejší realizaci reformy. V čele obou delegací stály dvě silné osobnosti, Američany reprezentoval mladý poručík Edward A.Tenenbaum, Němce vedl Karl Bernard.

Američané nenechali německou stranu na pochybách o tom, kdo vede jednání. Již den po začátku (22.dubna) předložil Tenenbaum první návrh reformy, který byl 30. března schválen americkým a britským vedením. Jeho hlavní náplní byl návrh zákona týkající se výměny hotovostních peněz a snížení objemu peněz v oběhu. Němci považovali memorandum pouze za příspěvek do diskuse.

Jejich naděje byly definitivně pohřbeny 30.dubna, kdy do Rothwesten dorazili přímí nadřízení Tenenbauma, kteří sdělili, že vojenské velení spojeneckých sil stanovilo pevný časový harmonogram, který musí být dodržen. Jack Bennett, vedoucí finanční sekce ve štábu generála Claye, za účasti britského zástupce Sira Coatse a francouzského Beaulieuho oznámil,

---

⁵⁷ in: www.expressindia.com/fe/daily/19981655164.html, 28.12.2005

že zvěsti o blížící se reformě na území pod sovětskou správou nabývají na intenzitě a nedají se brát na lehkou váhu.⁵⁸ Navíc Bennett přinesl Němcům pro ně velice nepříjemnou informaci: „...již jednou schválená usnesení vlád Washingtonu, Londýna a Paříže mohou být revidována pouze pod velkým časovým tlakem, proto může být brán ohled na německé pozměňovací a doplňující přání vůbec nebo velice těžko.“⁵⁹

Úlohou expertní komise v Rothwestenu tak zůstala jen realizace amerických plánů. Bernard a jeho lidé neskryvali zklamání nad jednáním Spojenců. Němci se ale nevzdávali a využili každou příležitost vtělit do spojeneckých návrhů své představy. Podařilo se jim například zvýšit částku, kterou si každá osoba mohla vyměnit. Američané nejprve nechtěli slyšet na 50 marek, aby později přistoupili dokonce na sumu o 10 Marek vyšší.

Tato situace byla ve své podstatě paradoxní, Američané se obávali příliš velkého množství peněz v oběhu, Němci naopak argumentovali tím, že by jich bylo málo k oživení hospodářství. Zkušenosti z hyperinflačního roku 1923, kdy se říšská marka znehodnocovala hodinu co hodinu o desítky procent, by spíše hovořily pro německou zdrženlivost ve vydávání bankovek a mincí, přesto Bernardova skupina prosadila svůj návrh. A myslím si, že i podle následujících událostí, to byl velice chytrý a prozíravý krok.

Jednání komise v Rothwestenu trvala celkem 49 dní, 8.června 1948 mohl Tenenbaum oznámit, že všechny podmínky k provedení pro reformy byly splněny. Byl přijat balík zákonů, který upravoval veškerou materii týkající se měnové reformy.

Podle mého názoru rozhodující krok při přípravě měnové reformy učinili Spojenci svým relativně rychlým jednáním. Souhlasím s tvrzením, že hlavní roli v samotné přípravě reformy sehráli Američané, od nichž vzešla většina návrhů, které byly následně také přijaty.

Významnou roli sehrálo složení komise, i když si v mnoha otázkách americká a německá strana ne vždy úplně rozuměli, vyjednávání o jednotlivých bodech byla někdy hodně bouřlivá, ale vždy byla nalezena cesta k dohodě. Zásahu na tom měli z velké části Tenenbaum a Bernard, oba byli pro druhou stranu velice respektovanými odborníky, o jejichž erudici nebylo pochyb.

---

⁵⁸ Sovětské vojenské velení v květnu 1948 oznámilo, že provede vlastní měnovou reformu ve své okupační zóně, včetně celého Berlína

⁵⁹ In: http://www.gietl-verlag.de/rundumssammeln/geschichte_dm/014-geschichte_dm.html; 28.12.2005

3.4. Tenenbaum a Bernard

Edward A. Tenenbaum a Karl Bernard byli hlavními osobnostmi, kteří se podíleli na jednáních v Rothwestenu. Mezi nimi byl více jak generační rozdíl, přesto to byly vyrovnání kontrahenti.

Tenenbaum bylo v roce 1948 pouhých 26 let, ale ovládal 5 jazyků včetně plynulé němčiny a dostalo se mu nejlepšího vzdělání. Na univerzitě v Yale promoval s prací na téma „Národní socialismus a s mezinárodní kapitalismus.“ Ve svém okolí byl považován za člověka s brilantním myšlením, pečlivými pracovním postupem a nadprůměrnými kombinačními schopnostmi. V roce 1942 byl odveden, ale pro svou krátkozrakost nemohl být nasazen v boji a působil administrativní funkci. „Proslavil se“ jako první americký důstojník, který vstoupil do koncentračního tábora v Buchenwaldu, kde zemřela část jeho příbuzných (byl židovského původu). Na přímlovu své ženy se dostal do štábu Jacka Bennetta, finančního poradce generála Luciuse Claye. Tenenbaum se značnou měrou podílel na vypracování plánu měnové reformy pro Západní Berlín, který sehrál později významnou roli. Svými detailní analýzy a jazyková vybavenost si vybudoval pověst finančního odborníka jak mezi Američany, tak i mezi Němci.

V listopadu 1947 se poprvé setkal s Erhardem, se kterým probíral budoucí německou měnovou reformu. Argumentoval s podivuhodnou jistotou a podrobnými odbornými znalostmi. S Erhardem se shodli na nutnosti co nejrychlejšího provedení reformy, neshodli se, ale v otázce, kdo jí má provést. Erhard trval na Homburském pánu pod německou taktovkou, Tenenbaum pochopitelně na americké variantě. Homburský plán považoval Tenenbaum za nevyvážený a co se týče vyrovnání se s říšským dluhem, za málo radikální.⁶⁰

Karl Bernard byl zkušeným finančníkem již z období Výmarské republiky (do roku 1939 byl v předsednictvu Říšské banky), a stal se prvním a jediným předsedou bankovní rady Banky německých zemí, jejího nejvyššího výkonného orgánu.

Na kooperaci těchto dvou silných osobností závisely přípravy měnové reformy v západních zónách a i díky jejich příspěvku mohla reforma proběhnout dříve než ta sovětská.

---

⁶⁰ In: Frankfurter Allgemeine Zeitung, č. 303, s. 18, 31.12.2001

4. Průběh reformy

4.1. Vyhlášení reformy, hlavní kroky k jejímu provedení

Celé první pololetí roku 1948 se šířily zvěsti o chystané měnové reformě. Časopis „Spiegel“ již na konci dubna uvedl, že by k výměně peněz mělo dojít jednu neděli v červnu. Následně proto vyletěly v průběhu jara ceny na černém trhu do astronomické výše, každý se chtěl rychle zbavit peněz, které měly být za nedlouho úplně bezcenné. Poptávka již do té doby mnohonásobně převyšovala nabídku, situaci navíc zkomplikovali výrobci a prodejci, kteří nechtěli dát své zboží na trh dříve než se bude platit novou, stabilní měnou.

Tyto okolnosti a závod se Sovětským svazem o dřívější zavedení měnové reformy (Sověti oznámili již v polovině května úmysl o zavedení reformy ve svém okupačním pásmu a v Berlíně) vedli k urychlenému provedení reformy v západních sektorech Německa.

Události nabraly dramatický spád v polovině měsíce června. V pátek osmnáctého oznámili tři vojenští velitelé západních okupačních zón generálové Clay (USA), Robertson (VB), Koenig (Francie) svému sovětskému protějšku maršálovi Sokolovskému úmysl vyhlásit měnovou reformu na územích pod jejich správou. Robertson obhajoval nutnost provedení reformy, ale vyjádřil přesvědčení, že v brzké době dojde k dohodě i se Sověty. Robertson v dopise maršálovi Sokolovskému věnoval značnou část Berlína. „Britský sektor Berlína nebude tímto rozhodnutím (o provedení reformy) dotčen. Akceptuji zvláštní podmínky správy Berlína čtyřmi mocnostmi a přeji s, aby v žádném případě, aby by byly porušeny, jedině v případě, kdyby to bylo nezbytné.“⁶¹ Sovětská odpověď byla rychlá, došlo k značnému omezení provozu mezi sovětskou okupační zónou (včetně sovětského sektoru Berlína) a zbylými okupačními pásmy.

V pátek 18. června ve 20 hodin byly rozhlasem vyhlášeny a ve zvláštním věstníku uveřejněny tři měnové zákony tří západních vojenských guvernérů.

Wahrungsgesetz číslo 61, Emissionsgesetz číslo 62 a Umstellungsgesetz číslo 63, všechny s účinností od 20. června 1948.

Wahrungsgesetz⁶² ustanovil jako jedinou měnu na území tří západních okupačních pásem Deutsche Mark (DM), stanovil částku 60 DM vyplacenou na jednoho obyvatele

---

⁶¹ed. Helmut Krause und Karlheinz Reif Geschichte in Quellen - Die Welt seit 1945 -, s. 131, Bayerischer Schulbuch-Verlag, Mnichov 1980

⁶²<http://www.verfassungen.de/de/de45-49/bizone-waehrungsgesetz48.htm>; 28.12.2005

(40 DM ihned a 20 DM do 2 měsíců), pověřil Banku německých zemí k vyplacení nových peněz státním úřadům a dalším institucím k zajištění chodu hospodářství.

Emissionsgesetz⁶³ stanovil Banku německých zemí jako jedinou s pravomocí vydávat bankovky a mince. Banky nesměla pustit do oběhu více 10 miliard DM (ve staré měně bylo k červnu 1948 v oběhu 73 miliard marek), na převyšujících objemech se musela dohodnout $\frac{3}{4}$ většinou její bankovní rada. Byla stanovena výše rezerv zemských centrálních bank (12 – 30 procent svých závazků) a rezerv ostatních bank (8 – 20 procent). Zemské centrální banky měly své rezervy deponovat u Banky německých zemí, ostatní bankovní domy měly své rezervy na účtu u jednotlivých zemských centrálních bank. Nařízení vydávané Bankou podléhalo schvalování Spojenecké bankovní komisi.

Umstellungsgesetz⁶⁴ stanovoval, za jakých podmínek a komu budou vyměněny staré peníze za nové, rozdělil peníze do třech kategorií (většinou v poměru 10:1), dále řešil přezkum původu starých peněz finančními úřady. Bankám stanovil převodní poměr na pokrytí převodů jejích závazků (vklady klientů), obdobně jako u veřejných institucí. Řešena byla i otázka závazků vůči mezinárodním organizacím (např. vůči Organizaci spojených národů) a dalším zahraničním subjektům.

4.2. Den X.

Dnem X se stala neděle 20. června 1948, kdy vstoupily v platnost zmíněné zákony (Umstellungsgesetz k 27. 6. 1948) a došlo k výměně starých marek za novou Německou marku (DM). Byl vyplácen příděl na hlavu („Kopfgeld“), každý obyvatel si mohl vyměnit 60 marek v poměru 1:1, kdy 40 DM obdržel ihned a zbytek do 2 měsíců. 60 DM odpovídalo zhruba týdennímu platu kvalifikovaného dělníka.⁶⁵ Stejnou částku obdržely podniky na každého svého zaměstnance. Mzdy, platy, penze, důchody a pachtovné byly převedeny v poměru 1:1, většina ostatních závazků 10:1.⁶⁶

Na výměnu peněz se stály nekonečné fronty, přesto Spojenci i německé výměnné místa situaci zvládaly velice dobře, nebyly hlášeny žádné závažnější incidenty.

---

⁶³<http://www.verfassungen.de/de/de45-49/bizone-emissionsgesetz48.htm>, 8.5.2005

⁶⁴<http://www.verfassungen.de/de/de45-49/bizone-umstellungsgesetz48.htm>, 8.5.2005

⁶⁵ Ch. Buchheim: *Die Währungsreform in Westdeutschland*, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 36, s. 193, Mnichov 1988

⁶⁶ H. Müller, K. H. Krieger, H. Vollrath: *Dějiny Německa*, s. 334, Praha 2004

Do oběhu se 20. června dostalo 6,7 miliardy DM a staženo bylo 37 miliard RM. Celkově bylo staženo 93,5 procenta objemu staré měny, což představuje největší měnový škrť v německých hospodářských dějinách.⁶⁷

4.3. 21. červen 1948 – všichni jsou si rovni?

V den výměny peněz vystoupil v rozhlase také ředitel Úřadu pro hospodářství ve správě Trizonie Ludwig Erhard. Ve svém projevu oznámil dalekosáhlé zrušení dosud vázaného hospodářství a uvolnění cen. Prosazoval tak svou představu sociálně tržního hospodářství, kdy má stát pouze funkci dohlážitěle trhu. Projev vyvolal údiv a zděšení mezi spojeneckými veliteli, jelikož Erhard s nimi tento krok nekonzultoval. Zástupci tří mocností se obávali rychlého růstu inflace a znehodnocení nové měny.

Den po reformě, v pondělí 21. června 1948, byly obchody plné zboží, které nebylo k dostání od konce války. Byl to také krok, ve kterém měl prsty Erhard. Chtěl tak dát Němcům možnost, aby si za nové peníze mohli něco koupit a podpořili růst ekonomiky. Německý historik Volker Hentschel, Erhardův velký kritik, k tomu řekl: „On využil měnovou reformu z června 1948 k tomu, aby z ní udělal hospodářskou reformu.“⁶⁸

Měnová reforma byla velikou změnou pro všechny obyvatele tří západních okupačních zón. Plné obchody zapříčinily, že ze dne na den zmizel černý trh, jelikož postrádal další opodstatnění své existence.

V Německu se vytvořila iluze, že díky „Kopfgeldu“ všichni na tom byli přibližně stejně a že jen na schopnostech každého z nich bylo, jak se do budoucna vypořádají s novými podmínkami. Rudolf Amelunxen⁶⁹, významný politik strany Zentrum, na měnovou reformu vzpomínal ještě v roce 1960 takto: „Dnem měnové reformy se všichni lidé stali stejně bohatými nebo stěhně chudými. Každý dostal na osobu 40 nových marek, později zvýšených na šedesát.“⁷⁰ Spisovatel Max von der Grün na červnové dny vzpomíná jinak: „V den měnové reformy mi stavební podnikatel, u kterého jsem se vyučil dělníkem, dal pod nos dvě dvacetimarkové bankovky a řekl: Vidiš, teď mám stejně peněz jako ty, teď záleží jen na tom,

---

⁶⁷ W. Abelshauer: *Deutsche Wirtschaftsgeschichte*, s.125, Mnichov 2004

⁶⁸ V. Hentschel: *Ludwig Erhard. Ein Politikerleben.*, s. 11, Mnichov 1996

⁶⁹ R. Amelunxen (1888 – 1969) byl 1. ministerským předsedou spolkové země Nord-Rhein Westfalen od roku 1946, v roce 1949 byl neúspěšným kandidátem strany Zentrum na úřad prezidenta

⁷⁰ R. Amelunxen: *Ehrenmänner und Hexenmeister*, s. 187, Mnichov 1960

co kdo co ze svých peněz udělá. Byl jsem tak naivní, že jsem opravdu nějakou dobu věřil, že díky této výměně peněz se všichni lidé stali rovnými, že měli stejnou startovní pozici...

....O rok později měl stavební podnikatel dvě nákladní auta, tři nové míchačky na beton, nové auto, stavbyvedoucího a 128 dělníků. Já jsem si tenkrát mohl konečně koupit jízdní kolo. Patrně jsem nebyl dostatečně dovedný, jen jsem pracoval deset hodin denně. Po dalším roce jsem začal tušit, že ne všichni v téhle Německé spolkové republice se staly rovnými...⁷¹ A Frank Grube dodává: „...“Všichni jsme začínali se 40 markami“, bude se jednou říkat. Každý měl tu samou šanci. Na tom není nic pravdivého, protože ten, kdo měl 100 RM na bankovním účtu, dostal za ně 6,50 DM, ale ten kdo vlastnil akcie, domy, továrny nebo jiné cenné předměty, mohl je zpeněžit, kdykoli mu to přišlo na rozum. Návdavkem obdrželi podnikatelé sumu 60 DM za každého zaměstnance.“⁷²

Frank Grube názorně ukazuje, že ten, kdo měl peníze na účtu, ztratil nejvíce a to proto, že za starých 100 RM dostal pouhých 6,50 DM. 100 RM bylo přepočteno s kurzem 10:1, ale ze zbývajících 10 nových DM mohl člověk vybrat pouhých pět. Z dalších 5 marek přišel okamžitě o 7/10 a zbytek musel (1,50DM) nechat ležet na účtu.

Karl Carstens, pozdější německý president: „... měli jsme jedno staré auto, Opel z roku 1934, který jako nový stál 1.400 RM. Mohli jsem ho prodat za 3.100 DM – tak bláznivá to byla doba! Objevili se někteří, kteří den po reformě vydělali hodně peněz, na druhou stranu neexistoval žádná automobilová výroba pro soukromý sektor.“

Podmínky nastavené v rámci měnové reformy nebyly zdaleka stejné pro všechny a později to vedlo k diferenciaci společnosti na základě majetku, přesto lze reformě přičíst nemalou zásluhu na formování (západo-)německé poválečné identity, nová měna byla pro mnohé symbolem vyrovnání se s minulostí.

4.4. Ludwig Erhard a sociálně tržní hospodářství

Měnová reforma by sama o sobě nezaznamenala takový úspěch, jaký jí je dodnes přikládán. Její tajemství spočívá v kombinaci s hospodářskou reformou, kterou Ludwig Erhard provedl, když současně s reformou vyhlásil uvolnění cen mnoha výrobků, i když u těch nejdůležitějších dále trvala omezení.

---

⁷¹ Max von der Grün : *Was ist eigentlich passiert?*, s. 53 , Kolín nad Rýnem, 1970

⁷² F. Grube / G.Richter: *Das Wagnis der Marktwirtschaft*, in: *diess., Das Wirtschaftswunder. Unser Weg in den Wohlstand*, s. 57, Hamburk 1983

Erhard byl zastáncem tzv. ordoliberalismu, ekonomického směru, který vznikl ve třicátých letech dvacátého století. Na pařížské konferenci liberálně smýšlejících ekonomů v roce 1938 (známá také jako kolokvium W.Lippmanna) byly definovány zásady neoliberalismu, který byl východiskem ordoliberalismu. Stát měl vymezit pravidla pro hospodaření (právní rámec) a zajistit jejich dodržování (vynutitelnost práva), podporovat volnou konkurenci a působit proti monopolům (tento bod byl formulován vůbec poprvé) a pouze v případě, že návrat k rovnováze není možný na základě volného pohybu cen, lze připustit přímou státní intervenci.

Zhruba ve stejnou dobu se začala na univerzitě ve Freiburgu formovat skupina ekonomů kolem Wilhelma Röpkeho (1899 – 1966) a Waltera Euckena (1891 – 1950, nejvýznamnější teoretik ordoliberalismu). Myšlení této freiburské školy se nazývá *ordo* nauka. Výsledkem je učení W. Euckena o tzv. ideálních typech hospodářství. Podle Euckena mohou existovat pouze dva ideální typy: svobodné tržní hospodářství a centrálně plánované hospodářství. Eucken sám zdůrazňoval, že toto rozlišení vyplývá z metody abstrakce a dodával, že všechna reálná hospodářství jsou ve skutečnosti smíšená, přičemž rozhodující je to, který z obou přístupů převažuje. Ordoliberalové vyzdvihují výhody tržního hospodářství, protože pouze to umožňuje hospodářskou, a tím i osobní svobodu. Tržní hospodářství zabezpečuje vyšší produktivitu práce, a proto i podstatně vyšší efektivnost hospodářského systému, než jaké lze dosáhnout v centrálně řízené ekonomice. Němečtí ordoliberalové odlišují svými požadavky na úlohu státu. Zatímco klasický *laissez-faire* omezuje roli státu v podstatě pouze na zajištění obrany státu, bezpečnosti a justice, jádrem ordoliberalismu je myšlenka, že existuje úzká vazba mezi hospodářským řádem a právním řádem.

Z těchto myšlenek vycházel Ludwig Erhard při vytváření konceptu sociálně tržního hospodářství. Za tři základní pilíře ekonomiky považoval princip konkurence, stabilní měnu a sociální řád.⁷³

Erhard prosadil i přes odpor opozice, protesty ve vlastní straně, ale hlavně přes námitky Američanů svůj koncept hospodářské politiky. Zvláště Američané byli zděšení, když si Erhard dovolil bez jejich svolení v rámci měnové reformy vyhlásit taková opatření, které prakticky znamenalo zrušení centrálně řízeného hospodářství ze dne na den.

Obavy to byly oprávněné, strach z prudkého nárůstu cen měl své opodstatnění, ale vývoj dal Erhardovi za pravdu.

---

⁷³ Podrobněji v: Ch.Buchheim, *Die Einführung in die Wirtschaftsgeschichte*, Mnichov 1997

Německá ekonomika rostla v 50.letech pravidelně 7-8 procenty, nová marka se stala nejstabilnější měnou v Evropě až do svého sloučení s Eurem, nezaměstnanost byla po zavedení 40hodinového pracovního týdne až do poloviny šedesátých letech minimální, dokonce z ciziny byly nabírány pracovní síly tzv. gastarbeitři.

5. Berlín

5.1. Reforma v západních sektorech Berlína

Bývalé říšské hlavní město mělo zvláštní postavení, Berlín byl podobně jako zbytek země rozdělen mezi čtyři vítězné mocnosti. Sověti nesouhlasili se zavedením měnové reformy v západních sektorech Německa. Maršál Sokolovský nechal 23. června 1948 vyhlásit provedení vlastní měnové reformy o den později na území sovětské okupační zóny včetně celého Berlína, což byl zásah do území, které bylo pod společnou správou Američanů, Sovětů, Britů a Francouzů. Nejvyšší představitelé západních mocností si dávali veliký pozor v citlivé otázce Berlína, i přes pochopitelný nesouhlas s kroky sovětského velení, věřili v dohodu ohledně Berlína.

Vyhrocení situace v případě reformy v západních sektorech předpokládali hlavně Američané. Tenenbaum a jeho francouzský kolega Charles Lefort sestavili během dubna 1948 „Nouzový plán“ pro Berlín. Plán počítal se zavedením DM i ve třech západních sektorech Berlína, do té doby Tenenbaum prosazoval myšlenku speciální měnové jednotky pro hlavní město (berlínská marka). Britský vrchní velitel Robertson vyjádřil s tímto plánem souhlas, přesto musel dva týdny přesvědčovat britské ministerstvo zahraničních věcí o jeho opodstatnění. Nejprve mu představitelé Foreign Office zakázali samostatně podnikat jakékoli kroky, 12. května mu ale nakonec udělili pravomoc jednat v otázce „Nouzového plánu“ bez předběžné kontroly ministerstva zahraničí.⁷⁴ To ale doporučovalo zavedení takové měny na území třech západních pásem Berlína, která by mohla být mimo Berlín prohlášena za neplatnou. K obdobnému závěru dospěli ve stejné době také Američané, kteří se ale na rozdíl od Britů a Francouzů lišili v názoru na případné začlenění západoberlínských sektorů do měnového prostoru sovětského okupačního pásma. Americké ministerstvo zahraničním věcí odmítlo ideu, že by za jistých hospodářských a politických garancí Sovětů něco takového umožnilo.

Americká administrativa vyjádřila ochotu k jednáním o zvláštní měně, které by platila na území celého Berlína. Pro případ, že by taková jednání ztroskotala, bylo jediným východiskem zavedení DM.

---

⁷⁴M.W.Wolff: *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*, s.33, Berlín, New York, 1991

Spojenci sondažovali situaci velice bedlivě, v květnu 1948 provedl „Public Opinion Research Office“ průzkum se zajímavými výsledky. 81 procent Berlíňanů vyjádřilo souhlas s nutností provedení měnové reformy, ale 54 procent se vyjádřilo proti samostatné reformě tří západních zón Německa. Obyvatele Berlína se obávali, že by tím byly západní sektory Berlína vydány Sovětům napospas. 19 procent sdílelo přesvědčení, že měnová reforma by podnítila Sovětský svaz k obdobnému kroku a byl by to alespoň začátek ke zlepšení hospodářských poměrů.⁷⁵

Berlínské obyvatelstvo bylo rozpolcené, na jednu stranu si přálo měnovou reformu, ale mělo strach, že by reformou omezenou na západní sektory Německa bez Berlína bylo ponecháno Sovětům. Nejen obyčejní lidé, ale i představitelé německých politických stran a západních Spojenců se při úvahách o zavedení DM na území tří západních sektorů Berlína obávali toho, že tím s konečnou platností rozdělí Berlín nejen ekonomicky, ale i politicky a sociálně.

Pozice SED byla jasná, chtěla začlenit západní sektory pod přímou kontrolu sovětského velení východoněmecké okupační zóny. SPD v květnu 1948 požadovala zavedení speciální měny na území celého hlavního města, tzv. Bären-Mark. Berlínská CDU byla proti, jejich ekonom Joachim Tiburtius se vyslovil, se zřetelem k propojení města se Západem i Východem, pro koexistenci obou měn v Berlíně, s pevně stanoveným směným kursem.⁷⁶ Naopak Erhard se koncem května 1948 vyslovil pro zavedení Bären-Mark.

Události v červnu ale nabraly takový spád, že zavedení zvláštní měny na území hlavního města nebylo možné. V takovém případě existovaly jen dvě eventuality, buď nechat Sověty provést jejich reformu na území celého Berlína nebo rozšířit reformu třech západních zón i na berlínské sektory. Po úspěšném provedení reformy 20.-21. června na teritoriu západních sektorů Německa a následném vyhlášení maršála Sokolovského o zavedení měnové reformy v sovětském okupačním pásmu včetně hlavního města, Američané, Britové a také Francouzi souhlasili se zavedením DM na území svých okupačních sektorů v Berlíně, jelikož veškerá jednání o měnové reformě (celoněmecká, ale i berlínské) se Sověty nevedla k úspěšnému cíli. Poslední jednání se konalo 22. června, kdy se sešly delegace všech čtyř mocností, zastoupené ekonomickými poradci jednotlivých velitelů okupačních zón (SSSR- Maletin, USA – Benett, VB – Sir Coates, Francie – Leroy-Beaulieu). Američané i Britové si dokonce v jednu chvíli vážně pohrávali s myšlenkou na zavedení sovětské měny v celém Berlíně. Věřili, že i tak by byly schopni zajistit svým sektorům určitou samostatnost.

---

⁷⁵ M.W.Wolff: *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*, s.43, Berlín, New York, 1991

⁷⁶ M.W.Wolff: *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*, s.45

Sovětská pozice se pro západní Spojence vyjasnila v průběhu jednání zřetelně. Maletin podpořil tezi maršála Sokolovského, který považoval provedení reformy ve třech západních sektorech Německa za faktické ukončení spolupráce čtyř mocností a nedokázal si tak představit, že by v takové situaci tyto mocnosti mohly nadále spolupracovat v otázce hlavního města. Maletin obvinil západní Spojence, že jejich ochota ohledně reformy v Berlíně je jen jako. Upozornil své kontrahenty, že pokud zavedou západoněmeckou DM i na území svých berlínských okupačních pásem, budou muset počítat s adekvátními protiopatřeními.

23. června byla přijata a provedena opatření vedoucí k provedení měnové reformy v sovětské okupační zóně a také na území celého Berlína, o den později. Zajímavostí je, že Sověti příliš do faktického provedení reformy nezasahovali, jen ve velice malém množství specifických případů. realizací celé akce byla pověřena Německá hospodářská komise (DWK – Deutsche Wirtschaftskommission). Nakolik šlo o velice hekticky připravenou záležitost, lze dokumentovat na faktu, že místo emise nových bankovek byly na staré peníze lepeny speciální kupony (Kuponmark). Kupony měly špatnou kvalitu, neměly vodotisk a byly vytištěny na nekvalitním papíře. Hranice stanovená na výměnu 1:1 byla pro jednu osobu na 70 marek. Ostatní hotovost byla měněna v poměru deset ku jedné. Drobné mince platily v původní hodnotě (na rozdíl od západních okupačních pásem, kde byl kurs stanoven pro mince 10:1). Další významnou odlišností byl přepočítání peněz ležících na účtech. Sověty zavedená reforma zohledňovala sociální aspekty (výměnný kurs se pohyboval od 1:1 do 100 marek, přes 5:1 do 1000 marek k 10:1 pro 1000-5000 marek). Veřejných a komunálních kont se kurs netýkal, veškeré peníze byly měněny v poměru jedna ku jedné.

24. června bylo v západních sektorech hlavního města uveřejněno „Nařízení nové úpravy peněžnictví“ („Měnové nařízení“), následované 4. července druhým nařízením, „Převodním zákonem“. 25. června vstoupilo v platnost nařízení tří velitelů západních zón, které zavádělo DM ve třech západních sektorech Berlína. Bankovky byly opatřeny zvláštním razítkem (B-Stempel), ale bankovky byly stejné jako v západních sektorech, čímž dali Spojenci najevo, že do budoucna počítají s jednou měnou pro všechny území pod jejich správou. Západní Berličané dostali také až 60 DM v kursu 1:1 na osobu, podmínky reformy byly velice podobné té, provedené v západních sektorech Německa, pouze úprava platů a mezd nebyla uskutečněna ihned s výměnou peněz, ale až na základě Umstellungsgesetz na počátku července.

5.2. Blokáda Berlína, její význam

24. červen 1948 se stal zlomem ve vztazích čtyř mocností a dá se také považovat za začátek prvního konfliktu Studené války. Maršál Sokolovský splnil své hrozby a i když byl již dříve značně omezený přístup do západních sektorů Berlína, nyní tyto sektory prakticky odřízl od světa. V noci z 23. na 24. června byla zastavena vlaková doprava, údajně kvůli technickým komplikacím. To samé následovalo v případě elektrického proudu. Kompletně byly uzavřeny cesty po zemi a do několika dnů i po vodě.⁷⁷

Západní Spojenci věděli, že blokádu nemohou prolomit silou, vedlo by to k válečnému konfliktu. Tři roky po ničující válce, ze které se Evropa stále vzpamatovala, by pro takovou válku těžko našli podporu. Prvním krokem Spojenců proti sovětské blokádě bylo zastavení dodávek uhlí a oceli z Bizonie.⁷⁸

48 hodin se ve Washingtonu debatovalo o možném řešení nastalé krize. Základní otázkou bylo, jak zabezpečit pro Západní Berlín denní dávky 4.000 tun potravin, surovin a léků, nutných pro přežití města.⁷⁹

Generál Clay a generál LeMay přišli s myšlenkou leteckého mostu. Ten byl zprovozněn 26. června. Blokáda Berlína nebyla otázkou ekonomickou, strach ze zaplavení sovětské okupační zóny bezcennými penězi po reformě v západních sektorech byla již bezpředmětná, jelikož od 24. června i na Sověty kontrolovaném území pozbyly platnosti staré bankovky. Berlín byl záležitostí nejen prestiže a měnové reformy, šlo o mnohem víc. Měnová reforma byla jen záminkou pro Sověty, kteří chtěli získat celé hlavní město do své sféry vlivu, což si Západní Spojenci uvědomovali. Sice byli ochotni Stalinovi ustoupit v požadavku na zavedení východní měny v celém Berlíně, jinak zůstali neoblomní a neslevili z plánů připravovaných na Londýnské konferenci na jaře roku 1948 (zvláště pak v otázce vytvoření Trizonie a vytvoření Ústavodárného shromáždění). Specifické postavení Berlína symbolizuje konání Spojenců, kteří nechali uzákonit DM jako jedinou platnou měnu na území tří západních sektorů Berlína až 20. března 1949, do té doby platily na těchto územích obě měny.

Celých 318 dní trvalo zásobování tří západních pásem Berlína letadly než Stalin pochopil, že nemůže vyhrát. 4. května 1949 bylo dosaženo pod patronátem Organizace spojených národů dohody o ukončení blokády s platností k 12. květnu.

---

⁷⁷ M.W.Wolff: *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*, s.84, Berlín, New York, 1991

⁷⁸ Ch.Klessmann: *Die Doppelte Stadtgründung, Deutsche Geschichte 1945-1955*, Göttingen, 1991

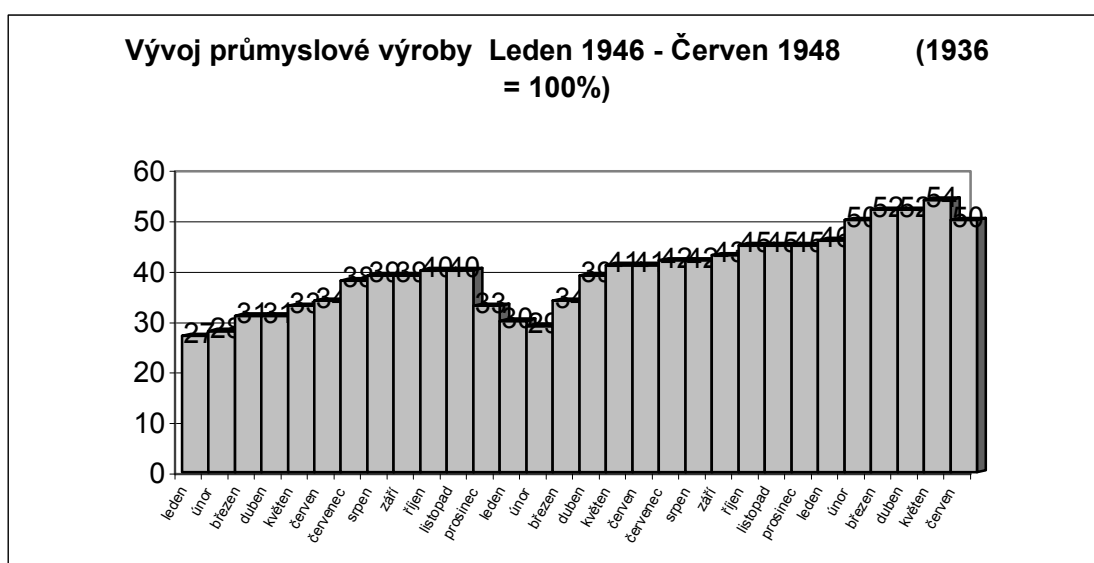
⁷⁹ Vladimír Nálevka: *Světová politika ve 20.století I*, s. 252, Praha 2000

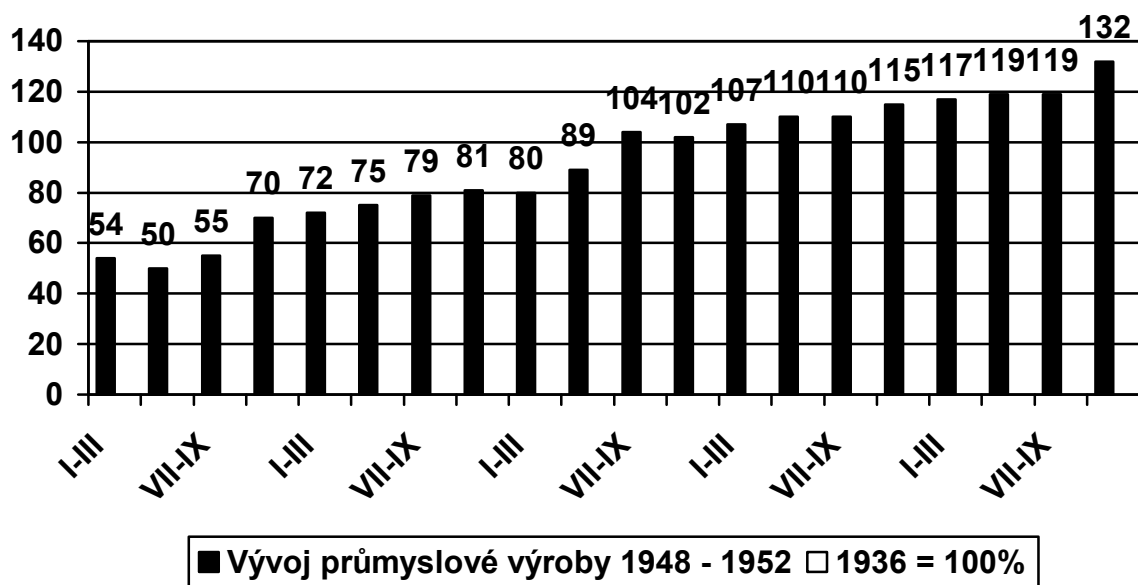
Sovětský svaz usiloval bloádou o dosažení politického cíle, nechtěl připojení tří západních zón a Západního Berlína k bloku západních států, blokáda ale tento proces nakonec urychlila. Posílila se spolupráce mezi Američany, Brity (i Francouzi) na straně jedné a německou politickou elitou na straně druhé. Blokáda tak byla významným mezníkem na cestě Německa k rozdělení, která započala měnovou reformou.

6. Hospodářský vývoj po měnové reformě

Ekonomická situace západních zón Německa se měnovou reformou nezměnila ze dne na den, jak se často nejen v Německu traduje. Německé hospodářství kontinuálně rostlo již od podzimu roku 1947, navíc nezanedbatelnou úlohu sehrály ne úplně přesné údaje o produkci v předreformním období. Do výkonu ekonomiky například nebyla započítána značná část vyrobeného zboží, které byla před vyhlášením reformy schováváno ve skladech a uvolněno až 21. června 1948, den po výměně peněz.

Původní údaje hovořily o tom, že německá ekonomika vzrostla mezi druhým a třetím čtvrtletím roku 1948 o ne méně než 30 procent, rok předtím byla tempo růstu kolem pěti procent za čtvrtletí.

Takový výsledek by hovořil pro měnovou reformu jako urychlovače německé výroby, pokud se ale započítá produkce skladovaného zboží, které nebylo statisticky započítáno, ukazuje se, že samotná měnová reforma neměla v tomto ohledu žádný vliv.⁸⁰

Měnová reforma měla mnohem silnější psychologický význam. Plné výkladní skříně s výrobky, které nebyly k sehnání od konce války, znamenaly pro mnohé obyvatele nový začátek, vyrovnání se s následky nacistického hospodářství.

Výsledek reformy, uvolnění cen, nastavení tržní ekonomiky se projevily významněji až na počátku padesátých let. Rok 1948 znamenal pro novou měnu těžkou zkoušku, jelikož ceny vzrostly ve druhém pololetí roku 1948 řádově o 14 procent při zachování zmražených platů až do listopadu 1948.⁸¹

Německý „hospodářský zázrak“, jak je vývoj v Německu v padesátých a první polovině šedesátých let nazýván, byl podmíněn několika faktory, mezi nimi má měnová reforma nezastupitelné místo.

⁸⁰ W.Abelshausen Werner: *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, s.127, Mnichov, 2004

⁸¹ W.Abelshausen Werner: *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, s.127

7.Závěr

Měnová reforma v červnu 1948 byla důležitou německou, ale i celosvětovou událostí.

Mezinárodněpolitická poválečná situace se od konce druhé světové války během několika let prudce změnila. Německo jako zosnovatel největšího válečného konfliktu v dějinách lidstva mělo být původně rozděleno, hospodářsky zničeno, tak aby již nikdy nemohlo vyvolat další celosvětový konflikt. Situace v Evropě, kdy bylo jasné, že Sovětský svaz nebojuje jen za porážení Hitlerovského Německa, ale vytváří si co největší sféru vlivu, tyto myšlenky umlčel. Německo bylo příliš zajímavým a významným prostorem, aby západní Spojenci přenechali Sovětskému svazu. Boj velmocí o Německo nebyl jen bojem o tento prostor, ale byl také určitou demonstrací síly obou supervelmocí na počátku vznikající Studené války.

Rozdělení Německa do okupačních zón určilo jeho osud na dalších čtyřicet let, i když zpočátku všechny zúčastněné strany prohlašovaly, že německá jednota je jejich prioritou. Stalinova politika dosazování loutkových vlád ve své sféře vlivu včetně sovětské okupační zóny, měla za následek, že již v prvních měsících války se život v sovětské zóně začal vyvíjet diametrálně odlišným směrem než ve zbytku obsazené země. Zvláštní postavení mělo bývalé hlavní město Berlín, které bylo také rozděleno do čtyř okupačních sektorů a bylo v zóně ovládané Sověty.

Měnová reforma z roku 1948 z mezinárodního hlediska sehrála podstatnou úlohu při formování vztahů na mezinárodním poli, realizace reformy a následné události (Berlínská blokáda) urychlily rozdělení Evropy resp. světa do dvou mocenských bloků.

Již během posledních válečných let bylo zřejmé, že musí přijít rozsáhlé reformy (včetně měnové), které se vypořádají s pozůstatky nacionálněsocialistického hospodářství.

Složitá mezinárodní situace, neschopnost Spojenců a komplikovanost problematiky oddálily reformu až do června 1948, kdy se stala závodem o to, kdo jí provede dřív.

Měnová reforma v západních zónách Německa sama o sobě nebyla zárukou úspěchu německého poválečného hospodářství. Tajemství jejího úspěchu bylo v současném provedení dalších hospodářských reforem. Na rozdíl od reformy v sovětské okupační zóně byla mnohem lépe připravena jak měnová reforma samotná, tak i následné kroky, což je hlavně zásluha Ludwiga Erharda, který využil měnové reformy k prosazení své vlastní hospodářské politiky.

Měnová reforma spolu s okamžitou, i když jen částečnou liberalizací cen (cca. 50 procent zboží) a na den po reformě zaplněnými výlohami obchodů vytvořila mýtus, že reforma přinesla obrat v dosud nefungující ekonomice. Erhard využil situaci, nechal produkci záměrně ve skladech, tak aby jí mohl vrhnout na trh současně s výměnou peněz. Tento krok byl velice silným marketingovým tahem, pamětníci si dodnes při vyslovení spojení měnové reformy vybaví hlavně plné výlohy, které se zaplnily artikly častokrát viděnými poprvé od války. Červnové dny roku 1948 znamenaly přelom, ať už se kolem nich vytvořily různé mýty, které se ne vždy zakládaly na pravdě (např. rovnost všech díky Kopfgeldu), hlavním účelem bylo nastartování válkou zbídačené ekonomiky a to se i přes počáteční těžkosti podařilo.

Lidé dostali stimul k práci, věděli, že si za své vydělané peníze mohou koupit zboží, Německo se později stalo jednou z prvních konzumních společností amerického typu na evropském kontinentě.

Důležitým krokem bylo také zvládnutí inflace, německý strašák z roku 1923, významnou úlohu zde sehrála Banka německých zemí, která prováděla samostatnou protiinflační politiku. Na německých finančních institucích je patrný vliv Američanů, ač se v mnoha ohledech lišily, jedno měly společné, do jejich kompetence nemohl zasahovat státní orgány a vytvoření funkční centrální banky bylo také předpokladem úspěšného zvládnutí reformy. Banka německých zemí měla po celou dobu své existence do roku 1957 (kdy byla německá centrální bankovní soustava sloučena do jediné instituce) na dvou hlavních pozicích dva velice zkušené bankéře (Dr. Karl Barnard a Dr. Wilhelm Vocke), kteří přispěli nemalou měrou ke stabilním poměrům v německém hospodářství.

Již v červenci 1948 začala fungovat burza, dnes jedna z největších v Evropě, přihlédneme-li k faktu, že ještě měsíc před tím byly veškeré komodity pod přísným dohledem, jedná se o ojedinělý krok.

Měnová reforma sama o sobě proběhla velice dobře, logisticky to byla výborně provedená akce, až na výjimky proběhla výměna peněz hladce, z oběhu se podařilo v prvních dnech stáhnout více peněz než se očekávalo.

Nová měna vzbudila na začátku důvěru díky plným obchodům, lidé si dokázali představit za co mohou své peníze utratit. Psychologický efekt byl obrovský, navíc ze dne na den zmizel černý trh, který během několika hodin ztratil svůj smysl. Nová měna, jelikož jí v porovnání s říšskou markou bylo několiknásobně méně, představovala také něco zvláštního, vzácného.

Měnová reforma byla velice úspěšným počinem, přesto nepřinesla jen pozitivní výsledky. Na počátku se sice vytvořil mýtus o stejné startovní čáře, ale majitelé nemovitostí, akcionáři byli ve výhodě proti malým střadatelům, kteří přišli prakticky o všechny své úspory.

Tři západní zóny se v roce 1948 staly součástí západního bloku a pokud porovnáme vývoj se sovětskou okupační zónou, bylo to pro ně výhodné.

Sociálně tržní hospodářství prokázalo na rozdíl od centrálně plánovaného hospodářství větší životaschopnost, konkurenční prostředí stimulovalo ekonomiku k dlouhodobě vysokým výkonům. Fungující model tržního hospodářství, kde stát pouze plní regulační a kontrolní činnost, na jedné straně proti kartelům a monopolům, na druhé straně korigoval nežádoucí vývoj ekonomiky, který by narušoval sociální rovnováhu.

Nejpodstatnější úlohu při provedení měnové reformy sehrály Američané, pro Německo se to ukázalo jako velice šťastné, protože Němci by nikdy neprovedli tak rozsáhlé škrty a otázkou zůstává, jak by se vypořádali s dluhy po nacistickém hospodaření.

Naopak Němci, jmenovitě Erhard, se současně s výměnou peněz odhodlali ke krokům, které učinily ze Západního Německa v 50. a 60. letech evropskou hospodářskou velmoc.

Měnovou reformu lze z pohledu tří západních zón hodnotit jednoznačně pozitivně, přispěla k dynamickému ekonomickému rozvoji budoucího Západního Německa a také jeho stabilitě a pomohla tak splnit původní účel očištění hospodářských poměrů – zamezit takovému vývoji, který by přivedl Německo nebo jeho větší část do války. Je tím myšlen expanzivní konflikt za účelem získání zdrojů a území jako byla druhá světová válka.

Na druhou stranu reforma neprosperovala mezinárodním poměrům v době počínající Studené války, ale vývoj tak jako tak směřoval k rozdělení světa na Východ a Západ, německá otázka jen některé věci urychlila.

Hlavním přínosem reformy (měnové i hospodářské) v ekonomické oblasti je jak si poradila s katastrofálním poválečným hospodářstvím, zejména s jakou rychlostí, během čtyř let vzrostlo německé hospodářství trojnásobně!

8.Seznam pramenů a literatury

Knihy:

Abelshausen Werner: *Deutsche Wirtschaftsgeschichte seit 1945*, C.H.Beck, Mnichov 2004

Ambrosius Gerold: *Die Durchsetzung der sozialen Marktwirtschaft in Westdeutschland 1945-1949*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1977

Ambrosius Gerold: *Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Europas im 20. Jahrhundert*, C.H.Beck, Mnichov 1986

Amelunxen Rudolph: *Ehrenmänner und Hexenmeister*, Olzog Verlag, Mnichov 1960

Brackmann Michael: *Vom totalen Krieg zum Wirtschaftswunder*, Klartext Verlag, Essen 1993

Buchheim Christoph: *Die Wiedereingliederung Westdeutschlands in die Weltwirtschaft 1945-1958*, R. Oldenburg Verlag, Mnichov 1900

Buchheim Christoph: *Einführung in die Wirtschaftsgeschichte*, C.H.Beck, Mnichov 1997

Gall Lothar a kolektiv: *Fragen an die Deutsche Geschichte, Ideen, Kräfte, Entscheidungen, Von 1800 bis zur Gegenwart*, Dt.Bundestag, Bonn 1994

Hentschel Volker: *Ludwig Erhard. Ein Politikerleben.*, Olzog Verlag, Mnichov 1996

Kahnt Helmut/Schöne Michael/Walz Karl Heinz: *50 Jahre Deutsche Mark 1948-1998*, Gietl Verlag, Regenstauf 2003

Klessmann Christoph: *Die Doppelte Stadtgründung, Deutsche Geschichte 1945-1955*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1991

Krause Helmut, Reif Karlheinz: *Geschichte in Quellen - Die Welt seit 1945 -*,
Bayerischer Schulbuch-Verlag, Mnichov 1980

Müller Helmut, Krieger Karl Friedrich, Vollrath Hanna, *Dějiny Německa*, Lidové
Noviny, Praha, 2004

Nálevka Vladimír: *Světová politika ve 20.století I.*, Aleš Skřivan ml., Praha 2000

Pečenka Marek, Luňák Petr a kolektiv: *Encyklopedie moderní historie*, Libri,
Praha 1995

Soukup Josef: *Germania, Od porážky ke sjednocení*, Riopress, Praha 2002

von der Grün Max : *Was ist eigentlich passiert?*, Eugen Diedrichs, Kolín nad Rýnem, 1970

Vykoukal Jiří, Litera Bohuslav, Tejchman Miroslav: *Východ*, Libri, Praha 2000

Wolff Michael: *Die Währungsreform in Berlin 1948/49*, Gruyter, Berlín, New York, 1991

Prameny:

Měsíční zpráva Deutsche Bundesbank, březen 2002

<http://www.bundesbank.de/download/volkswirtschaft/monatsberichte/2002/200203mb.pdf>

Virtuální výstava „NRW2000“ dějin Severního Porýní-Vestfálska Institutu pro empirický
výzkum společnosti a komunikace

<http://www.nrw2000.de/nrw/nrw1.htm>

Přepis záznamu rozhovoru s Raymondem W. Goldsmithem z roku 1973 ke vzniku
Colm-Dodge-Goldsmithova plánu

www.trumanlibrary.org/oralhist/goldsmth.html

Elektronický přepis zákonů vydaných při provedení měnové reformy

www.verfassungen.de/de/de45-49/bizone-waehrungsgesetz48.html

www.verfassungen.de/de/de45-49/bizone-emissionsgesetz48.html

www.verfassungen.de/de/de45-49/bizone-umstellungsgesetz48.html

Webová stránka Frankfurt baut auf, pasáž Banka německých zemí
<http://www.aufbau-ffm.de/doku/Archiv/bundesbank.html>

Virtuální museum Deutsches historisches Museum v Berlíně a Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland
<http://www.dhm.de/lemo/>

Online-archív historických německých dokumentů a pramenů od roku 1800
<http://www.documentarchiv.de/in/1945/potsdamer-abkommen.html>

Webové stránky Bundeszentrale für politische Bildung
www.bpb.de

Periodika:

Informationen zur politischen Bildung, Bundeszentrale für politische Bildung

- Sešity č. 157 (Duben 1974) a 224 (3. čtvrtletí 1989): *Die Eintstehung der Bunderepublik Deutschland*
- Speciální dodatek k č. 157: *Neubeginn und Wiederaufbau 1945-1949*
- Sešit č. 180 (Duben 1980): *Wirtschaft, Wirtschaftsordnungen im Vergleich*
- Sešit č. 259 (2. čtvrtletí 1998): *Deutschland 1945-1949, Besatzungszeit und Stattengründung*

Versicherungswirtschaft (Halbmonatsschrift für die deutsche Individualversicherung)

1.pololetí 1948, 3.ročník, nakladatelství Versicherungswirtschaft GmbH, Karlsruhe 1948

Články a studie:

Buchheim Christoph: *Die Währungsreform in Westdeutschland*, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 36, 1988

IFO - Insitut für Wirtschaftsforschung: *Fünf Jahre Deutsche Mark, Der Wiederaufbau der westdeutschen Wirtschaft seit der Währungsreform*, Berlín – Mnichov 1953

Klose Dietmar: *Ade DM, Geschichte der Mark von 1945 bis zum Euro*, Mnichov 1999

Deutsches Resümee

Die Währungsreform von 1948 in den drei westlichen Sektoren Deutschlands

Diese Bakkalaureus-Arbeit beschäftigt sich mit der Analyse der Währungsreform von 1948 in den drei sich unter amerikanischer, britischer und französischer Leitung befindlichen Zonen. Die Währungsreform ist ein entscheidendes Ereignis sowohl für die wirtschaftliche und politische Entwicklung in Deutschland als auch für die Weltgeschichte. Diese Reform war zusammen mit der Berliner Blockade der erste signifikante Konflikt des Kalten Krieges. Für Deutschland selbst war sie der Anfang auf dem Wege zur Trennung und die Einbeziehung der westlichen Sektoren in die westliche Wirtschaftsordnung und die Integration Ost-Deutschlands in den sowjetischen Wirtschaftsbereich. Gleichzeitig war dies aber auch der Start für eine langjährige Prosperität der Bundesrepublik Deutschland.

Das Ziel der Arbeit ist es zunächst darzulegen, was der Währungsreform voraus ging, dann unter welchen Umständen sie überhaupt entstanden ist und welche Auswirkungen sie auf die Menschen und die Wirtschaft hatte. Die wirtschaftliche Entwicklung Deutschlands nach Ende des zweiten Weltkrieges wird ausführlich dargestellt um zu zeigen, welche rasante Entwicklung Deutschland in den Nachkriegsjahren genommen hat. Der Entstehungsprozess der Reform wird darüber hinaus im internationalen politischen Zusammenhang dargestellt.

Ein wesentlicher Schwerpunkt der Arbeit wurde auf die Veröffentlichungen zur Währungsreform gelegt. Die zentrale Frage lautete daher, wer mit welchem Umfang und mit welchem Einfluss die Reform getragen hat. Bis zum heutigen Tage halten sich in der Literatur viele falsche und missverständliche Vorstellungen zur Entstehung und Umsetzung der Währungsreform in Deutschland. Der Name Edward A. Tenenbaum ist in diesem Zusammenhang einer breiten Öffentlichkeit kaum bekannt, obwohl dieser amerikanische Leutnant eine entscheidende Rolle in der Vorbereitung und Realisierung der Währungsreform gespielt hat. Dagegen wird meines Erachtens die Bedeutung von Ludwig Erhard häufig überschätzt oder nicht richtig eingeordnet, wobei Erhard selbst viel dazu beigetragen hat, dass er nicht nur als „Vater des Wirtschaftswunders“ betrachtet wird, sondern auch als „Vater der D-Mark“. Eine entscheidende Rolle bei der Umsetzung der Reform spielten neben den politischen auch die wirtschaftlichen Voraussetzungen. Ungeachtet dessen, dass die Lebensverhältnisse für die Bevölkerung nach dem Krieg größtenteils katastrophal waren, entwickelten sich die wirtschaftlichen Kapazitäten schnell auf ein hohes Niveau, das z.T. über dem der Gewinnerstaaten Großbritannien oder Frankreich lag.

Die Aufmerksamkeit wird in dieser Arbeit auch auf die allgemeine Bevölkerung geschenkt, um darzustellen, wie sie diese Zeit erlebt hat. Verständlicherweise manchmal mit völlig unterschiedlichen Erinnerungen, deren Ursprung in den sozialen Verhältnissen zu suchen ist. So herrschte z.B. bei vielen mit der Kopfquote von 40 DM die Erinnerung, dass alle nach dem Geldumtausch unter gleichen finanziellen Bedingungen starten konnten.

Die Währungsreform von 1948 ist ohne Zweifel ein wichtiges Ereignis der deutschen Geschichte. Diese gelungene Währungsreform hatte einen großen Einfluss auf das Leben mindestens zweier Generationen in Deutschland. Nicht nur innenpolitisch, sondern auch

außenpolitisch verfehlte die Reform ihre Wirkung nicht. Deutschland wurde nach und nach zu einem wirtschaftlich und politisch stabilen Partner in der Welt. Die gelungene Währungsreform und der wirtschaftliche Aufschwung Deutschlands danach, könnte teilweise bei der europäischen Integration ein Vorbild für die wirtschaftliche und politische Entwicklung verschiedener Staaten sein.